

LUNDS UNIVERSITET

Centrum för teologi och religionsvetenskap

Den kristna kärlekens etik

En uppsats om kärleken ur en relationell aspekt
baserad på teorier av Vincent Brümmer, Cristina
Grenholm och Werner G. Jeanrond

Lovisa Gamelius
Höstterminen 2012

Teologi: Examensarbete för kandidatexamen
TEOK51, 15 hp
Handledare: Roland Spjuth
Examinator: Catharina Stenqvist

Abstract

Kärleken är en grundnorm inom kristendomen. För att som kristen kunna bygga en etik och värdegrund baserad på kärlek, måste kärleken diskuteras på ett teologiskt plan. Traditionellt sett har synen på kärleken inom kristendomen varit delad. Man har talat om mänsklig kärlek och Guds kärlek. Teorier kring skillnaden mellan dessa har legat som grund för många människors syn på kärleken ur en kristen aspekt.

Denna uppsats bygger på ett komparativt textstudium av tre teologers (Vincent Brümmer, Cristina Grenholm och Werner G. Jeanrond) uppfattning om kärleken ur en relationell aspekt, som i motsats till tidigare teorier strävar efter att förena och inte skilja åt. De anser främst att kärleken finns i de s.k. intima relationerna, och uppsatsens fokus ligger på tre av dessa: relationen Gud – människan, den erotiska parrelationen och moderskapsrelationen. Uppsatsen tar även upp konsekvenserna för kristendomens etisk-moraliska värdegrunder som anammandet av dessa relationella teorier medför.

Nyckelord: Kärlek, relationell aspekt, intima relationer, gudsrelationen, erotiska parrelationen och moderskap.

Love is one of the cornerstones of Christianity. In order for Christians to build ethics and values based on love, love must be discussed on a theological level. Traditionally, the Christian perspective on love has been a split one, distinguishing between human love and the love of God. Theories relating to the differences between these have made up the foundation upon which many people base their view on love from a Christian standpoint.

This essay is based on a comparative text study of three theologians (Vincent Brümmer, Cristina Grenholm and Werner G. Jeanrond) and their theories on the subject of love from a relational aspect, which, in contrast to older theories, aims to unite rather than to divide. According to these authors, love is found first and foremost within the so called intimate relationships, and the focus of the essay lies with three of those: the relationship God – man, the erotic partnership and the motherhood relationship. The text will also take a look at the consequences for Christian ethical and moral values carried by these relational theories.

Key words: Love, relational aspect, intimate relationships, relationship to God, erotic partnership and motherhood.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Etiken	2
1.2 Syfte och frågeställning	3
1.3 Metod och material	4
1.4 Begrepp	5
1.5 Avgränsning	5
2. Teologernas syn på kristen kärlek	6
2.1 Vincent Brümmer – om en modell av kärleken	6
2.1.1 Metaforerna och talet om Gud	7
2.1.2 De mänskliga relationerna	8
2.1.3 Parrelationen och sexualiteten	9
2.1.4 Gud och människan	10
2.2 Werner G. Jeanrond – om kärlekens teologi	13
2.2.1 Kärlekens historia och biblisk etik	13
2.2.2 Kärleken har ett språk	15
2.2.3 Kärleken som praxis	16
2.2.4 Kärleken har ett kön	17
2.3 Cristina Grenholm – om moderskap och kärlek	20
2.3.1 Moderskapet och traditionerna	21
2.3.2 De paradigmatiska kärleksrelationerna	22
3. Analys	28
3.1 Om en kärlekens teologi	28
3.1.1 Kärleken ur en relationell aspekt	29
3.1.2 Relationen till det annorlunda	32
3.2 En kristen kärleksetik	34
Sammanfattning	39
Litteratur och källförteckning	41

1. Inledning

När jag började läsa teologi mötte jag begrepp som Guds kärlek och mänsklig kärlek - *eros* och *agape* – och jag minns hur jag stannade upp och funderade kring detta. Med ena benet i teologin och tanken att bli präst i Svenska kyrkan, och andra benet i ett mångkulturellt och sekulärt samhälle, som är mer traditionellt än kristet, började jag fundera kring kärleken och relationer i samtiden ur ett huvudsakligen kristet perspektiv. Jag lever i Sverige, ett av världens mest sekulariserade länder, med ett mångkulturellt samhälle som präglas av en pluralism av olika livsåskådningar. Tidigare framstod kristendomen som en gemensam värdegrund, där individen hämtade sina etiska och moraliska värderingar - så är inte fallet idag. Detta innebär att begrepp som Gud och kristen etik och tro inte är självklara.¹ Att grunda sina etiska och moraliska värderingar i Bibeln upplever många som förlegat. I samhället finns det visserligen ett intresse för andlighet, men samtidigt råder det stor okunskap om kristen tro. Biskop Antje Jackelén skriver om detta i sitt herdebrev; hon konstaterar att det är inne med religion och rit, men att kyrkan och kristendomen är ute. Sverige är idag ett land med kristna traditioner, som samtidigt vill vara multikulturellt och öppet för mångfald.²

Gud och den kristna kärleken står på ena sidan, och den sexualiserade och kroppsfixerade kulturen på den andra. I mitten står människan, kluven i hur hon ska fatta sina beslut. Moraliska frågor om kärlek och relationer diskuteras flitigt i samhället. Svenskarnas sexliv står i fokus och gränserna mellan det privata och det personliga suddas ut. Ord som trohet, tillit och kärlek används flitigt, men upplevs som flyktiga och ouppnåeliga ideal. Jakten på den enda rätta kärleken tycks ständigt pågå. Individens resonemang kring kärleken och olika relationer är just individuellt, men samtalet kring rätt eller fel ska ske i det offentliga rummet. Fördomar och ideal kring individens relationer - främst parrelationen - figurerar flitigt i media. Kraven ökar, fast någonstans i denna förvirring verkar det ändå finnas en önskan om att bilda familj. Hur denna familj ser ut verkar dock inte lika betydelsefullt som bildandet i sig. I Sverige idag skaffas barn på bestämda tidpunkter som passar in i individers pressade och stressade liv.

Parrelationen är den relation som oftast förknippas med ordet kärlek, och ingen kärleksdefinition är så full av fördomar som den erotiska kärleken, vars idé skapar höga kärleksideal. Idag kan sexualitet och erotik lätt förväxlas med det individen tror är kärlek. Samtidigt som allt ska vara tillåtet ska allt vara på lika villkor. Fokus på parrelationen gör att andra relationer åsidosätts och att samtalet kring dem sker tyst eller att de tas för givet, som exempelvis moderskapsrelationen. En moders kärlek till sitt barn ifrågasätts inte, utan anses som självklar. Samtidigt är denna kärleksrelation mer komplex än många andra, men den förutsätts och diskuteras därför inte nog.

¹ Bexell och Grenholm, 2000, s. 28.

² Jackelén, 2011, s. 13.

Mitt i detta virrvarr av olika relationer i individens liv kommer den troende med den för många diffusa relationen till en högre makt, en relation till Gud. Det finns många fördomar kring kristen kärlek och vad det innebär att ha en gudsrelation. Det finns en rädsla för att tala om Gud, särskilt att tala om Gud som Fader. Många gånger har jag frågats hur jag kan tro på en gubbe på ett moln – hur kan den kristne välja att ha en relation med något hon inte vet något om?

Det finns en anledning till att det existerar så många fördomar kring Gud och människans relation med Gud. Både kristna och icke-troende har utvecklat teorier kring kristen kärlek och människans relation till Gud. Inom många religioner – även kristendomen – har begrepp som sexualitet och lust ofta varit fula och kopplade till kaos och oordning. Många gånger har man genom regler försökt att kontrollera sexualiteten, eftersom människan ansetts vara förorenad av den. Kroppen, begäret, könet och sexualiteten har fått stå åt sidan, trots att de är del av en människas liv. Under lång tid ansågs den kristna kärleken vara den mest autentiska – överlägsen alla andra religioner och kulturer. Många teologer hävdade att den kristna kärleken var ”ren” och inte sexuell eller erotisk till sin natur. Detta har legat till grund för många fördomar om kärleken och främst kärleken till och från Gud.

1.1 Etiken

I dagens samhälle finns många olika moraluppfattningar, och att som kristen reflektera över sin moraluppfattning rörande mänskliga relationer är av väsentlig vikt. Anammandet av en kristen etik och moraluppfattning innebär ett tydligt ställningstagande, men det finns en utbredd oenighet gällande grundläggande moraliska frågor i samhället idag, som bottenar i en utbredd pluralism av livsåskådningar. Vi lever i ett mångkulturellt samhälle där olika traditioner ska samexistera. Många saknar en gudstro och deras moraliska värdegrund är baserad på något icke-religiöst.³ Oberoende av vilket etiskt synsätt som företräds finns det oftast grundnormer som styr det. Dessa konsekvenser av tro eller livsåskådning brukar man kalla för åskådningens *ethos*, dess etik.⁴

Bibelns etik är religiöst grundad. Den är styrd inifrån människan genom hennes livsföring och livshållning, en helhetsattityd som präglar henne i allt hon gör. Samtidigt är den en social etik som grundar sig i att leva med andra människor, inte bara kroppsligt utan även andligt.⁵ Att ha en kristen etik som värdegrund anses ofta innebära att kärleken är en central grundnorm för en kristen och biblisk etik.⁶

”Gud är kärlek, och den som förblir i kärleken förblir i Gud och Gud i honom.”⁷

³ Bexell och Grenholm, 200, s. 28-29.

⁴ Wingren, 1971, s. 5.

⁵ Wingren, 1971, s. 76-78.

⁶ Bexell och Grenholm, 2000, s. 133.

⁷ Bibeln, 1999, (1 Joh 4:16).

I evangelietexterna sammanfattar Jesus detta i det dubbla kärleksbudet.

*”Du skall älska Herren, din Gud, med hela ditt hjärta och med hela din själ och med hela ditt förstånd, detta är det största och det första budet. Sedan kommer ett av samma slag: Du skall älska din nästa som dig själv”*⁸

Det dubbla kärleksbudet anses centralt för kristen etik och tro. Kärleken är ett centralt begrepp inom kristen teologi, och många menar att det är den kristna trons centrum, att det är en grundnorm för kristen etik.⁹ Kärleksbudet visar sambandet mellan hängivenhet åt Gud och medmänniskan.¹⁰ Frågan är dock hur den kristna kärleken ska förstås.

Svensk teologi har under lång tid präglats av teorier som betonar skillnaden mellan Guds sanna kärlek (*agape*) och mänsklig kärlek (*eros*). Anders Nygrens bok *”Den kristna kärlekstanken genom tiderna”* är en begreppsanalys av just *eros* och *agape* och har påverkat generationer av människor i sin uppfattning om Guds kärlek och mänsklig kärlek. Nygren menar att den kristna kärleken står i radikal motsats till det grekiska *eros*-begreppet och den judiska lagens syn på kärleken (*nomos*). Det är den kristna kärlekens unika karaktär som är *agape*. Enligt Nygren är *eros* människans väg till Gud, och *agape* Guds väg till människan; *eros* är begär och åtrå som stiger uppåt, medan *agape* är offer som sjunker nedåt; *eros* är egocentrisk kärlek, en form av självhävdelse, och *agape* är osjälvisk kärlek, den är självutgivande.¹¹ *Agape* står för den förutsättningslösa kärleken och har ingen sexuell underton eller överton. *Agape* står också för hur den kristna Gudens kärlek är gestaltad i relation till människan och hur människor ska älska Gud och varandra. Det är egentligen bara Gud som är kapabel till *agape*, för människan är alltid begärande i sin natur. *Eros* är det längtande begäret, men hos Gud finns ingen brist och därför inte heller något begär eller någon strävan.¹² Boken var under lång tid ensam i sitt slag men har fått kritik för sin skarpa indelning av gudomligt och mänskligt.

1.2 Syfte och frågeställning

När det kommer till teologisk etik är relationen mellan moralen och religionen mycket viktig. Uppsatsens syfte är att undersöka kärlekens mångfald utifrån teologisk etik och det som många anser vara en grundnorm för kristen tro, tron på kärleken. Utgångspunkt för uppsatsen är Sverige idag, ett sekulärt men mångkulturellt land.

⁸ Bibeln, 1999, (Matt 22:37; jfr Mark 12:29-31; Luk 10:27-28).

⁹ Bexell och Grenholm, 2000, s. 133.

¹⁰ Bexell och Grenholm, 2000, s. 199-200.

¹¹ Nygren, 1947, s. 167.

¹² Nygren, 1947, s. 30-31.

Huvudfrågan lyder: Hur kan relationell kärleken beskrivas ur ett teologiskt perspektiv som främst ser likheten och inte kontrasten mellan mänsklig och gudomlig kärlek? Vilka etiska konsekvenser uppstår, och vad betyder synsättet för formuleringen av den kristna värdegrunden idag?

Jag utgår från ett samband mellan Guds kärlek och kärlek mellan människor i olika relationer. Främst kommer jag att titta på tre relationer: Gud och människan, parrelationen (erotik och sexualitet) och moderskapsrelationen. Jag har valt att studera tre teologer: Vincent Brümmer, Cristina Grenholm och Werner G. Jeanrond, som lägger betoningen på en relationell aspekt och som vill se på sambandet mellan Gud och människans kärlek. Analysmodellerna som presenteras väcker fortfarande frågor om innebörden av kärlekens teologiska tolkning, och vad den får för konsekvenser för den kristna etikens grunder i dagens samhälle om den kristne ser på kärleken utifrån deras teorier.

1.3 Metod och material

Jag kommer att studera teologerna Vincent Brümmer, Cristina Grenholm och Werner G. Jeanrond i ett komparativt textstudium. Analysen baseras på teologernas syn på kärleken och relationer, och undersöker om det är möjligt att hitta gemensamma nämnare i sökandet på en kärlekens teologi. Först sker en närläsning av de olika författarnas teorier i tre olika kapitel, och sist i varje kapitel en kort sammanfattning av frågor och tankar kring deras teorier. Därefter följer analysen, där författarnas uppfattningar sammanförs och likheter urskiljs för att se vad deras gemensamma resonemang leder till, och om det går att bygga en kristen värdegrund på deras teorier. Analysen är indelad i två huvuddelar: den första behandlar författarnas syn på Bibeln, kärleken, mellanmänskliga relationer och människans relation till Gud; den andra handlar om vilka etiska konsekvenser deras resonemang medför. Sist sker en sammanfattning.

Analysen gör inga anspråk på att pröva teologernas religiösa ståndpunkt, utan vill undersöka vilka konsekvenserna blir för en kristen etik baserad på kärlek med utgångspunkt från deras åsikter och analyser kring kärleken.

Det är naturligt att en kristen människa vänder sig till Bibeln i de flesta frågor som berör Gud. I Bibeln figurerar en mängd olika bilder av Gud, dessa bilder ger människan en möjlighet att skapa sig en relation med Gud. Bibeln utgör dock inget enhetligt och självklart kriterium för vad som är äkta kristen tro. För att kunna tala om människans relation till Gud och Guds relation till människan måste teologin pröva metaforiken i Bibeln och varför vi använder oss av vissa bilder mer än andra. Jag har ett historiskt-kritiskt¹³ sätt att se på Bibelns texter, dock påverkar texternas innehåll den kristne i skapandet av hennes moraliska ställningstagande. Samtidigt har jag mina erfarenheter och tradition som påverkar mig i min

¹³ Eriksson et al., 2004, s. 93-95.

tolkning av texterna och begreppet kärlek. Vid arbete med bibliska texter bör det finnas en medvetenhet om texternas historia, likaså när det gäller stora begrepp som kärlek – det bör betraktas med en del skepsis. Precis som kristen etik måste kristen teologi bedrivas i samspel med skriften, traditionen och dagens erfarenheter.

1.4 Begrepp

När jag talar om kristen etik använder jag Göran Bexell och Carl-Henrik Grenholms definition; en kritisk reflexion över moralen som bedrivs inom ramen för en kristen tradition. Dess uppgift är att ange moralprinciper och värden som hör till Bibeln, kristen tradition och nutida kristnas erfarenheter. Den kristna tron påverkar etiken, och tron på Kristus är en drivkraft för ställningstagande i moraliska frågor.¹⁴ När jag använder ordet teologi menar jag den kristna teologin, främst utifrån en västerländsk kontext och samhällsuppfattning, och präglad av svensk kultur och historia.

När jag talar om parrelationen är det utifrån en generell uppfattning och inte en specifikt manligt eller kvinnlig sådan, men när jag skriver om moderskap kommer jag att titta på relationerna utifrån ett genusperspektiv eller ett feministiskt-teologiskt perspektiv.¹⁵ Den erotiska eller romantiska parrelationen syftar på en relation mellan man och kvinna, en intim relation där parterna älskar varandra och önskar förening och fördjupad kännedom om varandra. Många av relationsbegreppen går dock att applicera på olika typer av parrelationer - inte bara den mellan man och kvinna.

Avsnittet om moderskap är sett utifrån kvinnans perspektiv; graviditet och förlossning ingår här.

1.5 Avgränsning

Jag har läst och använder texterna i urval för att finna vad som är relevant för min analys, och jag har försökt hitta varje teologs egen åsikt i ämnet. Inte alla punkter och åsikter som lyfts fram i uppsatsen harmoniserar med alla typer av kristen tro. Jag vill med hjälp av dessa tre teologer främst lyfta fram nya synsätt på kärleken utifrån en relationell aspekt i en kristen kontext. Många teologer genom tiderna har funderat kring Guds kärlek och mänsklig kärlek. Jag har valt att titta på nya tiders teologer, som spelat en viktig roll i Sverige, och deras uppfattning om kärleken.

Det finns många olika relationer som inte diskuteras i uppsatsen, men jag har valt tre relationer som står människan nära och som är fyllda med fördomar och helt enkelt inte har diskuterats tillräckligt.

¹⁴ Bexell och Grenholm, 2002, s. 168.

¹⁵ Eriksson, 2004, s. 8-12.

2. Teologernas syn på kristen kärlek

Jag undersöker först de tre teologernas syn på kärlek, följt av deras syn på mänskliga relationer. Slutligen undersöker jag och försöker kartlägga vilken relation med Gud deras synsätt kan leda till.

2.1 Vincent Brümmer - om kärleken som modell

Vincent Brümmer var professor i religionsfilosofi vid Utrechts universitet fram till sin pensionering 1997. Han blev utnämnd till hedersdoktor vid Uppsala universitet 1994¹⁶, och hans bok *The Model of Love*, en studie i religionsfilosofi skriven 1993, har fungerat som kurslitteratur för kurser i etik vid Lunds universitet. Hans bok och hans forskning i ämnet kristen kärlek nämns av bl.a. Werner Jeanrond¹⁷ och Ann Heberlein.¹⁸ I *The Model of Love* diskuterar Brümmer kärlekens roll inom kristendomen. Han menar att de troende förstår sina liv och meningen med sina liv helt beroende på hur de relaterar till Gud. Eftersom kärleken är en grundnorm inom kristendomen måste den troende hitta en modell för kärleken och sin relation med Gud. Han ser på olika kärleksbegrepp, men anser att det ligger mycket mer potential i att se kärleken utifrån ett relationellt sätt. Många kärleksbegrepp som använts inom kristen tradition har varit attitudinella snarare än relationella; kärleken har uppfattats som en ömsesidig attityd, istället för en faktisk relation mellan personer:

”If we turn to the Christian tradition, however, we will discover to our surprise that most of the comprehensive concepts of love developed within it have been attitudinal rather than relational. Love has generally been taken to be an attitude of one person toward another, rather than as a relation between persons.”¹⁹

Brümmer inleder sin bok med ett bibelcitat för att beskriva hur viktig kärleken är för kristen tro:

”My dear friends, let us love one another, because the source of love is God. Everyone who loves is a child of God and knows God, but the unloving know nothing of God, for God is love. This how he showed his love among us: he sent his only Son into the world that we might have life through him... Thus we have come to know and believe in the love which God has for us. God is love; he who dwells in love is dwelling in God, and God in him.”²⁰

Han skriver vidare:

”This passage suggests that in the Christian faith, love is not merely an aspect of God’s relation to us humans and to the world in which we live, but rather the very key to understanding what this relation is all about. Of course, our relation to God is very complex, involving as it does many other aspects, like God’s power, authority, justice, wisdom, knowledge, goodness, steadfastness, presence, etc. However, God’s love is in some sense central to our understanding of his relation to us and hence, presumably, to the way we are to understand all these other aspects of the relation as well.”²¹

¹⁶ Uppsala Universitet, Teologie hedersdoktorer. 2012.

¹⁷ Jeanrond, 2010, s. 37-39.

¹⁸ Heberlein, 2004, s. 22-24.

¹⁹ Brümmer, 1993, s. 33.

²⁰ Brümmer, 1993, s. 3. (1 John 4:7-9, 16).

²¹ Brümmer, 1993, s. 3.

Brümmer vill lyfta fram kärlekens natur utifrån ett personligt förhållande och de attityder som finns gällande människans olika relationer, samt hur människan kan tala utifrån den personliga erfarenheten om en relation mellan Gud och människan.²² Genom att undersöka människans olika relationer försöker han finna en bra modell för hur människan kan tala om sin relation med Gud. Samtidigt är han själv kritisk till att bestämma en speciell modell för kärleken eftersom relationer är dynamiska. Modellen ska hjälpa människan att på ett adekvat sätt kunna tala om sin relation med Gud, dock går det inte att göra en uttömmande beskrivning av Guds relationalitet; människans relation till Gud är annorlunda än den människan har till en annan människa.

2.1.1 Metaforerna och talet om Gud

Brümmer säger att fastslåendet av bestämda metaforer om kärleken är vanskligt, men samtidigt är metaforerna viktiga för människans bild av Gud.²³ Religiösa metaforer om Gud ska inte förklara fysikaliska fenomen för människan, de ska snarare hjälpa henne förstå meningen med olika saker. På detta sätt präglar metaforernas bruk den troendes sätt att leva och agera. De ska hjälpa henne att förstå meningen med hur hon lever och relationerna hon agerar i, men de är absolut inte uttömmande beskrivningar av Gud, poängterar Brümmer. Kristna metaforer om Gud är talrika, och att tala om Gud som människa och med mänskliga drag gör att relationen blir mer personlig än om Gud vore en klippa. Detta sätt att tala om Gud får dock inte stänga ute de andra bilder som människan använder - det bör finnas en mångfald.²⁴ En troende människa måste bestämma gränserna när hon talar om sin gudsrelation på ett personligt plan - hur är relationen lik och olik henne själv? På vilket sätt vill hon relatera till Gud utifrån mänskliga personliga egenskaper och relationer? Likaså gäller det för människan att beakta att de modeller och metaforer hon anammar och använder i sitt agerande blir bärande för relationen med Gud.²⁵ Enligt Brümmer är tydlighet viktig: Vad menar människan när hon talar om kärlek? Även om resonemanget kring kärlek begränsas till en kristen syn är alternativen många, inte bara mellanmänskliga relationer utan relationen mellan Gud och människan. Bibeln använder ordet kärlek på många sätt, och det finns ingen bra modell för vad som egentligen menas med kärlek. Ett bibliskt koncept för vad som är kärlek ter sig vanskligt, för var i Bibeln ska man börja? Den troende läser inte Bibeln bara för att få sin uppfattning om kärlek bekräftad, utan också för att utveckla sättet att se på den.²⁶ Guds kärlek är central för den kristnes förståelse för Guds relation till människan. Det blir centralt för den troende att fundera kring kärlekens innebörd då Bibeln inte ger några tydliga riktlinjer, utan bara förutsätts.

²² Brümmer, 1993, s. 3-4.

²³ Brümmer, 1993, s. 3.

²⁴ Brümmer, 1993, s. 14.

²⁵ Brümmer, 1993, s. 15-18.

²⁶ Brümmer, 1993, s. 29-33.

2.1.2 De mänskliga relationerna

Brümmer menar att kärleken eftersträvar en relation där parterna anammar en komplex uppsättning av ömsesidiga attityder, inte att kärleken är en attityd som kan leda till en relation. Kärleken är inte bara en känsla eller en sinnesstämning, den är ett medvetet val och ett ömsesidigt åtagande. Människan måste ha en relation till kärleken; hon måste ha upplevt den för att kunna tala om den. Föreställning och erfarenhet är inte samma sak.²⁷ Brümmer ser på olika mänskliga relationer för att se om kärleken finns i samtliga eller bara i någon, och om det går att använda dessa relationsbegrepp i människans relation med Gud. Om människan ska kunna tala om ett adekvat kärleksförhållande till Gud måste hon börja i sina mänskliga relationer. Han påpekar även att Gud inte är som människan, eftersom Gud är trogen sin karaktär och konsekvent i sitt handlande.²⁸

Brümmer analyserar olika relationsmodeller, och enligt hans teori går det att skilja på tre grundläggande typer. Uppdelning är dock riskabel, eftersom mänskliga relationer ofta är en blandning av dessa typer. Han skiljer på personliga och opersonliga relationer, och delar vidare in dem i antingen symmetriska eller asymmetriska relationer.

1. Manipulativa relationer (opersonliga). Oftast försöker människor kontrollera varandra. Om A har full kontroll över B är relationen asymmetrisk och opersonlig. Dessa kallar Brümmer för manipulativa relationer; här har bara den ena parten möjlighet att etablera, upprätthålla och avsluta relationen, och den andra utsätts för manipulativ makt. När personen blir ett objekt för den andre är relationen perverterad och det handlar inte längre om kärlek.
2. Överenskommelse om rättigheter och plikter (personlig). Här accepterar två personer bestämda regler och förpliktelser gentemot varandra, exempelvis ett avtal mellan chef och anställd, där båda parter är inställda på att kunna dra nytta av varandra, och där individerna i relationen är utbytbara.
3. I den gemensamma vänskapsrelationen (personlig) väljer individerna själva, och intresset är inte bara den egna vinningen. Egna intressen blir vännens och vice versa. I den vänskapsbaserade relationen är inte individen eller relationen utbytbar. Omsorg och medkänsla är viktiga element för att relationen ska fungera. Här finner vi ofta den erotiska parrelationen, den mest intensiva formen av vänskapsrelation, och det som kan kallas äkta vänskap.

I en symmetrisk relation är parterna jämlika så länge de frivilligt deltar i relationen och båda har möjlighet att avbryta relationen. För att kärleken ska kunna existera i en relation måste den personliga integriteten, autonomin och ömsesidigheten finnas.²⁹

²⁷ Brümmer, 1993, s. 149.

²⁸ Brümmer, 1993, s. 154-159.

²⁹ Brümmer, 1993, s. 156-161.

”Love must by its very nature be a relationship of free, mutual give and take, otherwise it cannot be love at all.”³⁰

Brümmer anser att kärlek som den bör vara endast finns i den personliga relationen, den han kallar den gemensamma vänskapsrelationen. Människan är som individ dynamisk och ibland växer människor ifrån varandra. Individer och relationer kan likväl växa samman eller bredvid varandra och bli starkare. Symmetriska relationer är livsavgörande för människan, eftersom de ger henne ett värde och en identitet, samt en bekräftelse på att hon är unik och oersättlig. I människans sökande efter symmetriska relationer blir hon sårbar och utsätter sin kärlek för risk.³¹ Relationer behöver inte alltid involvera kärlek, men är det goda relationer bör de vara grundade i ömsesidig respekt.³² För att en god symmetrisk relation ska uppstå krävs en viss kunskap om den som älskas. Individerna bör veta något om varandras karaktär och tankesätt, och i en god intim och personlig relation vill parterna lära känna varandra. Att känna någon är att ha tillit till denne, och detta innebär en risk att bli sårad och missförstådd, skriver Brümmer.³³

”Knowing someone therefore entails relying that the other will respond to you in fellowship or love. For this reason knowing someone requires a relationship of reciprocity. It takes two for there to be a loving relationship.”³⁴

När relationer går fel och människor sårar varandra spelar förlåtelsen en väsentlig roll: Finns det något att förlåta, kan individen förlåta, och hur ska individerna kunna gå vidare i sin relation? I en intim vänskapsrelation krävs det mycket av båda parterna för att förlåtelsen ska vara äkta – att hålla isär de olika relationerna är enligt Brümmer väsentligt.³⁵

”In sum, whereas broken fellowship can only be restored by penitence and forgiveness, broken agreements of rights and duties are restored by satisfaction or by punishment or by condonation. If we do not clearly distinguish fellowship from an agreement of right and duties, we will also tend to confuse penitence and penance with satisfaction or punishment, and forgiveness with condonation.”³⁶

2.1.3 Parrelationen och sexualiteten

Parterna i en romantisk relation ser inte på sin relation som en bland många andra; deras relation är unik och speciell i deras liv. Brümmer menar dock att människan måste vara vaksam i en erotisk parrelation, den får inte bli så exklusiv att andra relationer glöms bort. För att parrelationen ska fungera krävs även andra personliga relationer, menar Brümmer.³⁷

³⁰ Brümmer, 1993, s. 161.

³¹ Brümmer, 1993, s. 166-170.

³² Brümmer, 1993, s. 157.

³³ Brümmer, 1993, s. 180-181.

³⁴ Brümmer, 1993, s. 181.

³⁵ Brümmer, 1993, s. 186-187.

³⁶ Brümmer, 1993, s. 187.

³⁷ Brümmer, 1993, s. 210.

”We are not only to love God but also our neighbors, ourselves, and even our own bodies. Of course, this does not mean that we have to love them all in the same way. On the contrary, we have to love them all differently and to learn how to order our loves in the right way.”³⁸

Ingen kan på något sätt ersätta den man älskar - inte ens Gud, menar Brümmer. I kärleken finns det många uttryckssätt, bl.a. sexualiteten, som är riktad mot en individ. Kärlek utan den sexuella aspekten förekommer dock i många relationer. Samtidigt finns det sexuella relationer som inte inkluderar kärlek.³⁹ Behovet av att identifiera sig med sin älskade är intensivt, och människan söker efter dessa markörer för att passa ihop. Hon behöver information och kunskap om den andre för att kunna utveckla en god relation, och när det kommer till den erotiska kärleksrelationen är denna kunskap djupare och intensivare; parterna är alltid nyfikna på varandra, och kunskapen skapar attityderna de har gentemot varandra. Ur kärleken mellan två människor som frivilligt väljer att gå in i en parrelation gror också den sexuella aspekten. Denna intimitet är också något ingen annan har med att göra. Det finns ömsesidig respekt och kärleken fördjupas när man känner lust till varandra. I en erotisk parrelation bli även trohet väsentlig för att kärleken ska växa.⁴⁰

Det finns ingen erotisk kärlek utan den sexuella instinkten. Brümmer menar att man kan skilja på sexuell instinkt och sexuell kärlek. Instinkten kan vara ett sätt att uttrycka kärlek på, men den kan även uppstå utan kärlek och mynna i lust. Känner man lust utan att känna personen, kan vem som helst bli objekt för lusten. Lusten skiljer inte ut en specifik individ, utan ignorerar det individuella som gör personen till ens älskade. Sexuell kärlek har sin grogrund i att människan känner individen och man önskar att fördjupa kärleken. Genom att känna varandra fördjupas och stimuleras den erotiska processen.⁴¹ Kärleksrelation mellan man och hustru utvecklas också, och passionen de först kände för varandra blir en vänskap där den sexuella aspekten inte längre är motivationen till relationen, utan ett uttryckssätt, menar Brümmer.⁴² Kärleken är fri, men den kräver ett engagemang som parterna måste åta sig frivilligt och upprätthålla gentemot varandra. Det är därför inte märkligt att man vågar visa sig sårbar i en sådan relation. Människan är väldigt sårbar i sexuella relationer och individerna måste vara väl medvetna om detta för att inte sära eller såras.⁴³

2.1.4 Gud och människan

När människan ska tala om sin relation med Gud blir det komplext eftersom den berör olika aspekter hos henne. Brümmer menar att kärlek är en personlig relation där båda individers integritet upprätthålls, och

³⁸ Brümmer, 1993, s. 207.

³⁹ Brümmer, 1993, s. 174.

⁴⁰ Brümmer, 1993, s. 220.

⁴¹ Brümmer, 1993, s. 50-52.

⁴² Brümmer, 1993, s. 173-175.

⁴³ Brümmer, 1993, s. 177.

om Gud är kärlek bör vår relation med Gud vara personlig. Ska människan tillämpa sina mellanmännsliga relationer i samtalet om sin relation med Gud bör de vara som den relation Brümmer kallar för den gemensamma vänskapsrelationen. Här finns kärleken som den borde vara.⁴⁴ Mellanmännsliga relationer innebär en risk som inte finns i relationen med Gud; Här måste människan tänka på att hon är en fri individ med fritt val att ingå en relation med Gud.

”God loves us because he wants to and not because we are forced or obliged to or because we lack the ability to turn our backs on him.”⁴⁵

Människan vill göra Guds vilja för sin egen skull. Gud ger människan frihet att vända sig från honom om hon vill, men oftast är Guds vilja ett med vad människan vill i kärlek. Att känna Gud är att lita på Gud, när en människa finner lycka i sin relation med Gud vill hon inte vända sig ifrån Gud.⁴⁶ Om en individ ser sitt förhållande till Gud som exklusivt och bara har ögon för den relationen, kan det bli en privat besatthet där Gud blir en idol för kärleken, vilket inte är kärlek, menar Brümmer. Då faller den andra delen av det dubbla kärleksbudet. Människan ska älska Gud, sin nästa och till och med sin kropp, men detta betyder inte att hon ska älska alla på samma sätt. Människan måste älska på olika sätt och lära sig hur hon ska hantera kärleken med måtta.⁴⁷ Skillnaden mellan Guds relation och människans relation till varandra är att Gud alltid förlåter, det kan en individ inte vara säker på i en relation med en annan människa, påpekar Brümmer.⁴⁸

Att älska Gud innebär inte total kunskap om Gud, utan tillit till Gud. Precis som i en symmetrisk mänsklig relation brister människan och sårar eller kanske skadar någon – detta sker även med människan i hennes relation med Gud.⁴⁹ Den troendes kärlek till Gud måste ställas i relation till alla andra relationer, menar Brümmer. Guds kärlek är inte lika för alla människor, för alla är olika och i olika behov av Guds kärlek. Människan måste lära sig hur hon ska förhålla sig i olika relationer och inte i ett hierarkiskt system med värdesättning. Hon måste sluta se individer som ersättliga, och bygga utifrån de relationer som finns med de människor som finns där, menar Brümmer. Människan är en unik individ och eftersom alla är olika ser hennes kärlek olika ut. Insikten om att människan älskar på olika villkor är ett viktigt steg i förståelsen av kärleken, menar Brümmer.⁵⁰

Enligt Brümmer är människan begränsad i antalet relationer hon kan kalla nära vänskapsrelationer. Intensiteten i olika relationer är viktig för utgången av relationen, men det går inte att bli förtrogen med alla människor. Alla relationer är olika, och att älska sin nästa innebär inte att älska främlingen som en i

⁴⁴ Brümmer, 1993, s.163, 172.

⁴⁵ Brümmer, 1993, s. 178.

⁴⁶ Brümmer, 1993, s.179.

⁴⁷ Brümmer, 1993, s. 207.

⁴⁸ Brümmer, 1993, s. 186-188.

⁴⁹ Brümmer, 1993, s. 181.

⁵⁰ Brümmer, 1993, s. 210-214.

familjen. Respekten och de attityder människan har mot sina medmänniskor är viktiga, detta är att visa kärlek, och det är vad Gud vill att människan ska göra. Gud känner varje individ på sitt unika sätt och därför blir också Guds kärlek annorlunda för var och en. Misslyckas människan med sin relation med Gud är detta inte Guds fel, utan människans – hon har inte litat tillräckligt på Gud. Hon bör hela tiden sträva efter god gemenskap med Gud och en önskan om att göra Guds vilja. Guds krav om lydnad är alltid lydnad som kommer ur kärlek, och att vända sig till Gud av fri vilja är kärlek.⁵¹

”In fact, believers worship God joyfully since for them ultimate bliss consists in ”glorifying God and enjoying him for ever.”⁵²

Att ta emot Guds kärlek är att ta emot en gåva, inte en belöning; att älska Gud och att älska andra människor kan innebära lidande – ofta ett resultat av att människan sviker. Men att svika är mänskliga egenskaper, skriver Brümmer. Människan måste omfamna sårbarheten inte för sårbarhetens skull, utan för sårbarheten i kärleken. I människans relation med Gud spelar längtan en viktig roll, och även för Gud är längtan efter att människan ska upprätta den skadade relationen viktig. Gud kräver inte att människan ska återvända till honom, och Guds tålmod står ständigt till hennes förfogande. Guds väntande kan kanske ses som ett lidande, en evig väntan på människan.⁵³

”Sooner or later we either lose our patience (or long-suffering) and give up loving each other or we try to coerce or oblige each other to respond. God’s desire for our love, however, is infinite and is never diminished by the fact that we continually turn against him.”⁵⁴

Gud fortsätter att förlåta människan i evighet, menar Brümmer.⁵⁵ Människan behöver också älskas för sin egen skull, för sin identitet och sitt värde som människa. Hon behöver kärlek och även Gud behöver människans kärlek, för Gud är den älskande Guden som han frivilligt valt att vara. Han är den han är för att han valt att vara så. Kärleken mellan gudomligt och mänskligt är baserad på en önskan om ömsesidig gemenskap.⁵⁶

Brümmer lägger stor vikt vid att titta på de mellanmänskliga relationerna, eftersom människans upplevelse av kärlek mellan människor kan säga mycket om människans relation med Gud, sann kärlek eller kärlek som den borde vara bli väsentlig. Eftersom kärleken är en personlig relation bör människans relation med Gud också vara personlig, men människans relation med Gud är inte som vilken annan relation. Brümmer inser svårigheterna i att använda mänskliga relationer som ett sätt att tala om relationen med Gud. Han vill visa på att relationen med Gud är annorlunda, eftersom Gud är trogen sin

⁵¹ Brümmer, 1993, s. 218- 223.

⁵² Brümmer, 1993, s. 223.

⁵³ Brümmer, 1993, s. 225- 226.

⁵⁴ Brümmer, 1993, s. 227.

⁵⁵ Brümmer, 1993, s. 227-228.

⁵⁶ Brümmer, 1993, s. 236-238.

karaktär, vilket människan inte är. Mänskliga relationer är riskfyllda, men för människan innebär relationen med Gud ingen risk; samtidigt måste människan vara sårbar gentemot Gud, som Gud är sårbar i relationen med människan. Brümmer lägger stor vikt vid de relationer som han kallar nära relationer: vänskapen och parrelationen. Men finns det andra relationer som är kärleksrelationer, om ändå inte symmetriska – exempelvis moderskapet?

2.2 Werner G. Jeanrond – om kärlekens teologi

Werner G. Jeanrond har skrivit flera böcker om kärlekens teologi och i många år arbetat som Professor of Divinity vid University of Glasgow och undervisat i systematisk teologi vid Trinity College i Dublin, samt vid Lunds universitet. Han är numera Master of St Benet's Hall vid Oxford University.⁵⁷ I *Kärlekens teologi* beskriver han kärleken som den kristna trons centrum. Guds kärlek och människans kärlek är avgörande för den teologiska reflexionen. Han undersöker potentialen och mångtydigheten i det kristna sättet att betrakta kärlekens praxis och menar att människan måste respektera den mångfald av uttryck som finns i varje försök att bestämma begreppet kärlek. Människan tycks längta efter former och strukturer för kärlek, trots att hon förlorat många traditionella sätt att utveckla och underhålla dem. Jeanrond vill utveckla en kritisk och självkritisk kärlekens teologi.

2.2.1 Kärlekens historia och biblisk etik

Enligt Jeanrond är kärleken en komplex historia med en komplex historia.⁵⁸ Den kan tolkas på många olika och ibland motstridiga sätt. Dess historia måste respekteras när vi tolkar den idag. När vår syn på människan förändras, förändras vår syn på kärleken.⁵⁹ Kärlekens resa är en historia och har påverkats av olika tiders trender. Dess begrepp har utvecklats i direkt relation till filosofiska, hermeneutiska, vetenskapliga, sociala, religiösa och kulturella tankegångar och utvecklingslinjer.

”Den mänskliga kärleken i alla dess aspekter är därmed inte bara en naturkraft; den är ett sammansatt fenomen i gränssnittet mellan natur och kultur. Inte ens den kropp genom vilken vi älskar är entydigt naturlig; våra olika begrepp om kroppen och om vår förmåga att uttrycka kärlek är alltid redan beroende också av kulturella processer.”⁶⁰

Jeanrond utgår även ifrån att kärlek till Gud och till medmänniskan hör ihop. Trots skillnader får de inte hållas isär. Jesus uppmanar människan till att älska – en uppmaning till konkret handlande, inte till en känsla eller långa teologiska och juridiska utläggningar. Han uppmanar till att *bli* medmänniska, inte att *ha* medmänniskor; en praxis som återspeglar Guds godhet mot alla människor.

⁵⁷ Wikipedia, Werner Jeanrond, 2013.

⁵⁸ Jeanrond, 2010, s. 42-43.

⁵⁹ Jeanrond, 2010, s. 27.

⁶⁰ Jeanrond, 2009, s. 227.

När Jesus i det dubbla kärleksbudet uppmanar människan till att älska är det i direkt koppling till den judiska tradition han själv står i.⁶¹ Evangelisterna talar inte specifikt om vad kärleken är, men Jeanrond menar att det är i Jesus liv och död som människan får se kärleken gestaltad. Människan måste dock respektera Gud och Guds skapelse, samt sitt eget jag, och våga älska även det som är annorlunda. Guds kärlek har skapat människorna som subjekt, inte som objekt. Människan är fri att relatera till Gud, till varandra, till universum, till sina traditioner och till sig själv – i kärlek, menar Jeanrond.⁶² Det är en ömsesidig relation utan vare sig början eller slut. Människan måste gå in i dynamiken och potentialen i relationen gudomligt - mänskligt, dels den man möter i historien om Israels relation till sin Gud, dels den i traditionen hos dem som bekänner Jesus som Kristus. Enligt Jesus blir en följd av kärleken till Gud att människan blir Guds barn, och detta i sin tur är en intim relation, som tas emot som en kravlös gåva, en nåd. Det som krävs av människan är att hon accepterar Guds annorlundaskap. Treenigheten är de kristnas sätt att slå vakt om Guds mysterium och det som är annorlunda i Gud.⁶³ Om Gud är kärlek respekterar också Gud det annorlunda hos människan som Guds skapelser. Genom skapelsen delar Gud med sig av sitt väsen. Detta betyder kärlek med människan.

”Kärleken till Gud och kärleken till medmänniskan hör alltså ihop. Även om det finns skillnader mellan dem så får de inte hållas isär. Att älska Gud innebär för kvinnor, män och barn att öppna sig för Guds skapande projekt, att låta sig dras med i detta projekt och följa dess regler och inre logik, att respektera Gud som Gud och som den radikalt andre, att vilja veta mer om Gud och att längta efter en djupare närhet till Gud.”⁶⁴

Bibliska texter talar om att älska med hela sitt hjärta, sitt förstånd och sin själ. Texterna antyder också att kärleken till Gud, till vår nästa och till oss själva inte är identiska, fast de står i inbördes relation. I Bibeln syftar kärleken både till Guds väsen och till en av Gud given ordning för alla mänskliga relationer, ett nätverk av relationer som bygger på varandra.⁶⁵

”Alltså kan vi säga att Gud på ett skapande och försonande sätt försvarar vår frihet att älska och att leva i relationer, att älska och utvecklas. Denna Guds förblivande och respektfulla kärlek gör vår kärlek till Gud först av allt möjlig. Dessutom, bara genom att öva oss i kärlek vinner vi mer adekvat kunskap om Gud.”⁶⁶

Tankar kring möjligheterna att älska Gud innebär för Jesus och varje jude att reflektera över Guds förbund med Israel. Jeanrond fäster stor vikt vid Israels heliga lag, som är en aktiv ordnande faktor och inte står i motsats till kärleken. Dessutom skulle kärleken komma att bli väl förstådd som lagens fullbordning i linje med de termer som skisserades av Jesus. Den relation Gud erbjöd Israel innehåller

⁶¹ Bibeln, 1999, (5 mosebok 6:5-6).

⁶² Jeanrond, 2010, s. 48-50.

⁶³ Jeanrond, 1998, s. 79.

⁶⁴ Jeanrond, 2010, s. 48.

⁶⁵ Jeanrond, 2010, s. 41.

⁶⁶ Jeanrond, 1998, s. 79.

potential för fostrandet av dynamiska och fria attityder för ömsesidig respekt och omsorg. Jeanrond skriver vidare att Jesus aldrig övergav dessa ramar för gudomlig - mänsklig ordning och relation.⁶⁷

2.2.2 Kärleken har ett språk

När människan försöker översätta från ett språk till ett annat kan många saker gå fel, och det enkla ordet *kärlek* har gett upphov till många missförstånd. På hebreiska kan ordet betyda många olika saker, men alla handlar om nära relationer, även om alla inte syftar på sexuell intimitet. De grekiska författarna som skulle översätta Bibeln fick vara noga med att inte blanda ihop JHWH och Eros.⁶⁸ Man valde att använda ord som *agape* och *caritas*, som var fria från sexuella undertoner.⁶⁹

Människans alla språk är en ständig påminnelse om det annorlunda, eftersom ingen människa har skapat de ursprungliga medel genom vilka hon kommunicerar. I begynnelsen fanns Ordet eller det annorlunda. Utan Ordet finns ingen begynnelse, menar Jeanrond. Upplevelsen av kärlek är ett annat sätt att uppleva det annorlunda, både det annorlunda hos den andre och det annorlunda i den egna individen som en älskad. Kärleken är det fenomen som öppnar upp människan för den kreativa potentialen i mötet med den andre. Mötet med andra fördjupar oss och lär oss om Gud.⁷⁰

Mystikernas språk ger människan möjlighet att möta Gud, men också möjligheten till en resa genom det annorlunda och genom mörker mot ett nytt liv i närvaron av Guds kärlek. Människans tro på Gud måste vara motiverad av hennes sökande efter Guds närvaro i världen och människans passion att få lära känna Gud för Guds egen skull. Tron på Gud ska ha moralisk och social effekt på individen. Mötet med Gud ska resultera i moraliskt bemötandet av allt skapat. Kärleken till Gud kan resultera i älskandet av andra för deras egen skull och kanske upptäckten av att människan älskar sig själv och världen.⁷¹ Gud beskrivs inte i hierarkiska termer eller termer som frammanar tankar – Gud har blivit den älskande.⁷² Mystikernas språk och deras gudsrelation är en längtan efter att få vara med Gud, och de är medvetna om att denna längtan kräver en livslång insats. De är precis som många kristna medvetna om att Guds närvaro finns i världen, men att människan har svårt att ta emot nåden som ges från Gud i form av kärlek. Samtidigt ställer relationen med Gud krav på människan om en radikal förändring i hennes livsrelationer. Gudsrelationen är den centrala punkt ur vilka andra relationer kommer. Den kan inte tvingas fram, men människan kan vara öppen för den för att Gud erbjudit den, menar Jeanrond.⁷³

⁶⁷ Jeanrond, 1998, s. 75.

⁶⁸ Jeanrond, 2010 s. 45-47.

⁶⁹ Jeanrond, 2009 s. 231.

⁷⁰ Jeanrond, 1998, s. 26-27.

⁷¹ Jeanrond, 1998, s. 30-31.

⁷² Jeanrond, 1998, s. 21.

⁷³ Jeanrond, 1998, s. 45-46.

2.2.3 Kärleken som praxis

Människan har föreställningar om hur hon ska älska och hur hon ska uppträda när det kommer till kärleken. Det som är gemensamt för alla beskrivningar och definitioner av kärleken är att den söker relation.⁷⁴ Kärleken är ingen princip, den är praxis, slår Jeanrond fast. Praxis är ett kombinerat perspektiv som dels handlar om den faktiska relationen till den andre, och dels om en självkritisk reflexionsprocess. Det är viktigt för människan att fundera kring var hennes utgångspunkt är när hon talar om kärleken, eftersom den påverkar tolkningen.⁷⁵ Kärleken vill lära känna den andre, beundra och ta del av dennes liv. Men den som älskar är på sitt sätt unik, ingen kan ersätta den. *Att älska* är ett transitivt verb, det räcker inte med att säga ”jag älskar”, utan det krävs ett objekt för vad, vem eller hur man älskar, skriver Jeanrond.⁷⁶ Människan behöver kärlek för att leva och för att utvecklas i sina relationer och sin syn på livet. Hon upplever en kallelse till att älska, att i kärlek förhålla sig till andra. Hon längtar efter att bli älskad och att älska, detta har hon gemensamt med alla människor världen över, i alla kulturer, i historien och vår samtid. Hennes egen erfarenhet gör att hon kan förstå andra som upplevt samma sak. Kärleken kommunicerar rakt igenom kultur, religion, historia och språkskillnader.⁷⁷ Trots alla skillnader lär mänsklig erfarenhet, vishet och kunskap att vi kan se kärleken som en samlingsbeteckning på en viss typ av mänskliga relationer: Relationer som bejakar ett subjekt eller objekt, bekräftar dess värde och motiverar människan att lära sig mera om detta subjekt eller objekt.⁷⁸ När man säger att man älskar Gud utgår man från människan och använder ett analogt språk hämtat från en mänsklig sfär och projicerat på Gud. Jeanrond undrar om det är möjligt att tala om att älska Gud om man inte är på det klara med vad det innebär att älska människor emellan. Kärnan i det kristna kärleksbudskapet är att älska; framtiden för kristen tro blir alltså beroende av hur troende kristna uppfattar denna kärlek.⁷⁹

När kärleken förstås som en relation blir dess komplexa dynamik uppenbar.⁸⁰ Människan skiljer på olika typer av kärleksrelationer utifrån deras intensitet och exklusivitet. Relationen kräver dock ingen fysisk närvaro. Oavsett hur starka och intensiva kärleksupplevelserna är finns alltid en känsla av annorlundaskap och vetskapen om att individerna är olika. Människan söker efter likheter i sina relationer men även det annorlunda; det är ur detta som kärleken får energi. Kärleken förändrar, men upphäver aldrig individualitet – kärlek är ett skapande mysterium, skriver Jeanrond.⁸¹

Människans längtan efter kärlek utvecklas alltid inom ett större nätverk av relationer, som i många fall inte alls är symmetriska såsom den västerländska bilden av kärleken låter förmoda. Förhållandet mellan

⁷⁴ Jeanrond, 2009, s. 21.

⁷⁵ Jeanrond, 2010 s. 23.

⁷⁶ Jeanrond, 2010, s. 21.

⁷⁷ Jeanrond, 2010, s. 22-23.

⁷⁸ Jeanrond, 2010, s. 20-21.

⁷⁹ Jeanrond, 1998, s. 71-74.

⁸⁰ Jeanrond, 2010, s. 39.

⁸¹ Jeanrond, 2010, s. 22-23.

förälder och barn är sällan symmetriskt. Nätverket som ger kärlek består inte bara av barnets föräldrar, men även av många andra relationer. Detta gör att människan växer och både kan ge och ta kärlek. Kärleken förutsätter ömsesidighet, dock inte symmetri.⁸²

Det går inte att älska Gud, sin nästa, sig själv utan att älska de övriga. Kärleken omfattas alltid av en social kontext och tar sig därför uttryck i tid, rum och språk, samtidigt som den förändrar den sociala kontexten. Kärleken utforskar här och nu nya dimensioner i relationerna människa - gudomligt och människa – människa. Det är genom kärleken Guds mystiska kraft mest uppenbarar sig i vår värld; i kärleken får Gud möjlighet att avslöja sig själv och sin närvaro inom historiens ramar. Det blir en uppenbarelsens tillfälle.

Människan kan inte tillverka kärlek, men hon kan odla den i ett sammanhang där den får blomma, en kärlekens kontext. En sådan kräver frihet och viljan att se det annorlunda, nämligen Gud. Gud kan bara mötas med respekt och på Guds villkor. Ett äkta möte med Gud vill motstå alla föreställningar, bilder och fördomar från människans sida. Människan är dock begränsad till tid, rum och språk, alltså kan varje kunskap om Gud som stiger fram ur ett sådant mystiskt kärleksmöte med Gud bara bli fragmentarisk. Mötet kan dock leda till ett begär efter mer insikt om Guds mysterium.⁸³ Kärleken är Guds gåva och inte en mänsklig dygd. Det kristna sättet att upptäcka och utforska denna gåva i dess skilda former visar på en inneboende enhet som får sin yttersta uppmuntran från mänskliga erfarenheter av Guds bestående kärlek till sin skapelse.

2.2.4 Kärleken har ett kön

Det finns inte bara en människokropp i största allmänhet, utan varje människokropp är könsbestämd.⁸⁴ Män och kvinnor är olika – detta går inte att komma ifrån, menar Jeanrond. Mänsklig kärlek utspelar sig inte utanför kroppen, men den kräver medvetenhet om både de egna och den andres kroppsliga gränser och begränsningar. Mänskliga sätt att se på kärleken och kroppen tycks hänga ihop. I den västerländska kulturen tvingas människan konstatera att den unga kroppen är en handelsvara medan den gamla förskjuts. fullkomlig kropp är något att sträva efter – ett slags sekulärt frälsningsmål, som tycks ha ersatt längtan om en fullkomlig själ. Den sekulära kroppskulten har förvandlat den kontext där kärleken skulle kunna blomstra. Den fullkomliga kroppen ses som en förutsättning för fullkomlig kärlek. Kärleken har blivit ett eftertraktat mål snarare än ett sätt att leva – den blir ouppnåelig och kan inte fullbordas, skriver Jeanrond.⁸⁵

⁸² Jeanrond, 2010, s. 36-37.

⁸³ Jeanrond, 1998, s. 84-85.

⁸⁴ Jeanrond, 2010, s. 31.

⁸⁵ Jeanrond, 2009, s. 221-223.

Då människan blir förälskad kommer kärlekens kraft att dra in henne i en ny erfarenhet av en annan människa, och dynamiken i detta låter henne möta sig själva på ett nytt och annorlunda sätt. All kärlek innebär en erfarenhet av det annorlunda och kärleken påverkar allt hos en individ.⁸⁶ Kärleken har alltid ett känslomässigt inslag, men den går utöver känslan. Den har potential att påverka hela individens nätverk av mänskliga relationer. Ingen kärleksupplevelse kan upphäva människans individualitet, men kärleken kan göra resan annorlunda. Den förblir ett mysterium och undandrar sig mänsklig kontroll.⁸⁷

En parrelation riskerar att kvävas om den hålls isolerad från andra relationer, därför är kärleksreflektion nödvändig.⁸⁸ Kärleken är en förvandlande kraft och ingen planering i världen gör rättvisa åt dess genuina dynamik. Den ställer inga andra krav på människan än hennes vilja att möta det annorlunda.⁸⁹ Kärlek och alla goda relationer kräver sanning; i ett sant möte mellan människor och Gud kan Gud uppenbara mer av sin närvaro på jorden. I Bibeln presenteras sanning som startpunkt för kvinnor och män som vill tillägna sig ett nytt livsmönster, ett livsmönster som leder till äkta relationer. Utan sanning i våra relationer kan ingen hoppas på tillväxt och fördjupning, menar Jeanrond.⁹⁰

Erotikens område kan anses stå i motsats till religionens transcendens och upphöjdhet. Den uppfattas som syndig och inte del av Guds inspirerade relationer, men kan också anses som nödvändig för den troendes gudsrelation, och är då en viktig del av den teologiska reflektionen. Jeanrond skriver att människans sexualitet och hennes erotiska längtan bör ha sin givna plats i en teologi där kärleken ses som ett gudomligt - mänskligt nätverk.⁹¹ Idag är ordet erotik kopplat till många olika saker: det kan handla om kärlekens andliga eller psykologiska sida i motsats till en rent fysisk eller sinnlig sexuell upplevelse. Det kan också handla om den sexuella kärleken.⁹² Den negativa erotiken förknippas ofta med *eros*, och den ligger i vägen för människans andliga kallelse. Inom mystiken har man inte problem med att använda erotiska uttryck; den erotiska föreningen förklaras och försvaras som en del av den kärleksfulla föreningen. Mystikerna upplever inte den passionerade kroppsliga kärleken som ingiven av eller främmande för Gud. Den äkta kärleken till Gud bemäktigar hela människan.

Mystikernas tradition utgör inte en för sin tid isolerad linje. Den har en egen vision om kärlekens dynamik, som kan upplevas som en mera direkt, personlig och poetisk diskurs om Gud. Andligheten den representerar har ibland stått i stark kontrast till den västerländska katolska kyrkans hierarkiska struktur.

⁸⁶ Jeanrond, 2009, s. 236-237.

⁸⁷ Jeanrond, 2009, s. 237.

⁸⁸ Jeanrond, 2010, s. 25.

⁸⁹ Jeanrond, 2009, s. 240.

⁹⁰ Jeanrond, 2010, s. 37.

⁹¹ Jeanrond, 2010, s. 56.

⁹² Jeanrond, 2010, s. 31.

Mystikernas diskurs om kärlek visar att det erotiska och det heliga inte måste uppfattas som varandras radikala motsatser.⁹³

Det västerländska samhället tror att sex är en genväg till kärlek. Det finns ett starkt samband mellan kärlek och mänsklig sexualitet, men sexualiteten förväxlas med kärlek. Ur ett kristet perspektiv kan sexualiteten ses i kärlekens kreativa och konstruktiva ljus, menar Jeanrond. Den hör främst hemma i ett nätverk av kärleksfulla relationer, och är och förblir mångtydig som allt annat i en människas liv. Det sexuella handlandet får sitt värde av kärleken och i det relationsnätverk som står öppet för det transcendenta. Kärleken är det hem som sexualiteten har möjlighet att utvecklas i, och alla sexuella handlingar som utförs i sann kärlek välsignas med nåd. Så är inte fallet med många sexuella handlingar i samhället. Människan behöver respektera och utveckla ramverket där den sexuella energin, som enligt kristen tro finns hos alla människor, får utveckla sin potential, menar Jeanrond.⁹⁴

Det är viktigt att människan får vara människa och att hon får älska på sina villkor; mänsklig kärlek är given och välsignad av Gud. Samspelet mellan kärlek och kunskap är betydelsefullt när människan vill närma sig Gud; att människan kan älska Gud är en gåva; att människan kan älska överhuvudtaget är en gåva. Guds kärlek är och förblir gudomlig och människans kärlek är och förblir mänsklig:

”I Guds kreativa, intima och stormiga kärlekshistoria med Israels folk, i Jesus bekräftande av kärlekens centrala betydelse som försonande och förvandlande praxis här och nu, i hans kärleks tjänst ända fram till ett fullständigt självutgivande (kenosos) på korset och hans gudomliga förhärlikande genom uppståndelsen, i Guds sändande av kärleksfulla självuppenbarelse och självmeddelelse.”⁹⁵

Trots att hon misslyckas med sig själv och sina relationer är Gud trogen människan i sin kärlek till henne och till universum. Gud är engagerad i sin skapelse för att människan ska bli mera mänsklig.⁹⁶ Människan bör fokusera på det som är gott i henne och hennes relationer. Misstag och erfarenheter lär henne och för henne in i Guds förlåtelse, försoning och förvandling och den nya skapelse som blir närvarande i Kristus.

Jesus förkunnade ingen ny teori och införde ingen särskild ”kristen” kärlek. Genom sitt liv, sin tjänst, sin död och sin uppståndelse bekräftade han praxiskaraktern i all äkta mänsklig kärlek som vill vara ett svar på Guds kärlek. Människan behöver inte vara perfekt, men kärleken kräver att hon är kritisk och självreflekterande. Kärleken möter människan där hon är just nu och inte där hon önskar att vara; detta gäller Guds kärlek och vår mänskliga kärlek.⁹⁷

⁹³ Jeanrond, 2010, s. 35.

⁹⁴ Jeanrond, 2010, s. 263-265.

⁹⁵ Jeanrond, 2010, s. 256.

⁹⁶ Jeanrond, 2010, s. 256-257.

⁹⁷ Jeanrond, 2010, s. 258-259.

Ingen kan älska i någons ställe och det krävs mod och Guds nåd för att kunna leva trofast och helhjärtat. Det krävs bön och kontemperation för att hålla sig rätt väg. Den västerländska kulturen har glömt bort den gemensamma kärleksprocessen och fokuserat på individen, menar Jeanrond.⁹⁸

Mänsklig kärlek är kopplad till kroppen, den är könsbestämd och historiskt betingad. Det är endast i döden som människans kärlek frigörs från tid, rum och språk skriver Jeanrond.⁹⁹

”Att i kärlek relatera till andra och till oss själva är att leva öppet för de outgrundliga möternas dynamik. Vi kan aldrig göra oss en fullständig bild av vår kropp, vår sexualitet, vår subjektivitet, av oss själva eller den andre som vi i kärlek relaterar till. Kärlekens dynamik öppnar kunskapsvägar för oss som vi inte vet och inte kan veta vart de bär. I någon mening förblir kärleken alltid outforskat land. Det finns dock en för alla kulturer gemensam tendens att utveckla former, genrer, tabun, utgångspunkter och institutioner för kärlek för att hjälpa oss hitta rätt på kärlekens väg. Kulturen förser oss med en vägbeskrivning och en kompass som hjälper oss navigera i det komplexa virrvarr som det innebär att älska andra människor, Gud, universum och den människa man själv är på väg att bli.”¹⁰⁰

Jeanrond pekar på vikten av att se på kärleken från olika aspekter. Kärleken måste ses i sin kontext, den har en historia, precis som Gud och människan har ett förflutet ihop, och den har ett språk. Här framhäver Jeanrond även mystikernas unika språkbruk. Han väljer också att se kärleken ur en relationell aspekt, och menar att när människan talar om kärlek och relationer måste hon hålla reda på vad det är hon egentligen menar. Kärleken mellan Gud och människan får inte hållas isär även om det finns skillnader; människan ska vara människa och Gud ska vara Gud. Den kristne ska hämta sin kraft från evangelium och se på Jesus kärleksfulla handlingar. Jesus kopplas också till sina judiska rötter; dekalogen och kärleken behöver inte stå i kontrast till varandra utan agerar bärare för den troendes byggande av etik. Olika upplevelser av kärleken är olika erfarenheter av det annorlunda och av Gud. Problemet ligger hos människan som har svårt att ta emot nåden från Gud i form av kärleken.

2.3 Cristina Grenholm – om moderskap och kärlek

Cristina Grenholm har bland annat arbetat som professor i Tro och livsåskådningsvetenskap vid Karlstads universitet.¹⁰¹ Och är numera verksam som kyrkosekreterare vid Sekretariatet för teologi och ekumenik i Svenska kyrkan.¹⁰²

I *Moderskap och kärlek* (2005) skriver hon om moderskap och diskuterar Gud och människans relation, samt parrelationen. Hon menar att samtalet om olika relationer leder människan till djupare insikt om kärleken, och människan måste se på vilka relationer som är viktiga för henne och vad de genererar.

⁹⁸ Jeanrond, 2010, s. 272-273.

⁹⁹ Jeanrond, 2010, s. 25.

¹⁰⁰ Jeanrond, 2010, s. 268-269.

¹⁰¹ Karlstads Universitet, Forskningsdatabasen. 2012.

¹⁰² Svenska kyrkan, Kyrkokansliet i Uppsala, 2013.

Framförallt vill hon placera moderskapskärleken i den teologiska debatten om kärleken och öppna upp den för att vidga människans perspektiv på sina relationer och därmed sin syn på kärleken. Moderskapsrelationen ingår ofta i den romantiska parrelationen, men relationen mellan barn och moder är annorlunda. Moderskap är något många har en uppfattning om men inte reflekterat över.

Grenholm anser inte att teologin främst är metaforisk. Den samspelar med erfarenheter på ett komplicerat sätt. Hon använder sig aktivt av moderskapsreflektion i livsåskådningsreflektionen över kärleken, både den gudomliga och den mänskliga. Hon studerar moderskap ur ett livsåskådningsperspektiv med särskild hänsyn till kristen trosåskådning, och utgår främst från samtiden i sin analys av föreställningar om moderskap. De teorier hon presenterar är främst förankrade i västerländsk forskning i ämnet, utifrån en svensk kontext.¹⁰³ Det finns fördomar, förväntningar och schabloner när människan talar om kärlek och moderskap, och hon ser moderskapet som en bärare av erfarenheter om kärleken. Moderskapet måste också granskas för att skapa klarhet i vad människan menar när hon talar om det. Fördomar eller schabloner¹⁰⁴ är farliga, och människan måste vara tydlig med vad hon menar när hon talar om kärlek och moderskap, precis som människan måste ställa samma fråga när hon talar om kärlek och olika relationer. Schabloner kan ses som resultat av reflektion som avstannat, menar Grenholm. Om människan ska kunna säga något om Gud måste hon börja i det mänskliga.¹⁰⁵ I sin teologiska reflektion utgår Grenholm från att Gud är ett sätt att tala om livet, relation med transcendens och immanens, eller tro och förnuft, eller tro och vetande, eller uppenbarelse och erfarenhet.¹⁰⁶

2.3.1 Moderskapet och traditionen

Moderskapet har en väsentlig roll i kristen teologi, men den står i skuggan av Gud Fader, skriver Grenholm.¹⁰⁷ Människan måste öppna sig för moderskapsreflektion, för att öppna nya aspekter av den traditionella hierarkiska tolkningen av asymmetrin mellan Gud och människan. Teologisk tradition är full av asymmetriska kärleksrelationer mellan Gud och människan, oftast uttryckta i hierarkiska bilder av Gud. Gud är stark och människan är svag. Gud är Fader och människan är barn. Gud som Fadern är en schablon, som är betydligt mer använd än bilden av Gud som Modern. Moderskapet har inte diskuterats tillräckligt inom kyrkan eller samhället och kräver en ny plats i samtalet om kärleken. Det har förutsatts och använts för att sätta kvinnan i underläge, anser Grenholm.¹⁰⁸ Moderskap och kärlek hör ihop och finns representerade i Bibeln. Moderskapet står i teologins mitt och kan lära människan mycket om

¹⁰³ Grenholm, 2005, s. 32-34.

¹⁰⁴ Grenholm, 2005, s 82, med schabloner menar Grenholm korta, auktoriserade formuleringar av troslärans innehåll t ex Gud är treenig, Jesus är sann Gud och sann människa och Maria är jungfru och moder, att människan är syndare och rättfärdig.

¹⁰⁵ Grenholm, 2005, s. 12-14.

¹⁰⁶ Grenholm, 2005, s. 133-134.

¹⁰⁷ Grenholm, 2005, s. 38.

¹⁰⁸ Grenholm, 2005, s. 12- 16.

hennes relation till Gud och Guds relation med människan.¹⁰⁹ Texter om exempelvis Jungfru Maria har lästs i ljuset av ett patriarkalt samhälle och kultur, men tiderna är annorlunda och samtalet måste bli frimodigare när människan ska tala om sin Gudsrelation idag, menar Grenholm.¹¹⁰

Hon vill tolka Marias bebådelse som att Gud är hos den sårbara kvinnan. Kärleken är sårbar och inte utnyttjad eller förtryckt. Kärleken är den goda närvaron i sårbarheten, ett värn mot förtryck. Marias utsatthet och lidande ska inte idealiseras, eftersom tålmodigt lidande inte är ett villkor för Guds kärlek. Guds kärlek och närvaro ger henne kraft och hopp. Bebådelsen handlar om den gudomliga kärleken som kraftkälla. Om definitionen av moderskap skriver Grenholm följande:

”Modern hyser en skapelseprocess och är delaktig i skapandet av den människa som är hennes barn. Skapelseprocessen är dels något som sker bortom vår kontroll, dels något som vi är delaktiga i. Den ena aspekten handla mer om graviditet och födande, den andra om samlivet med barnet. När jag använder moderskap i den teologiska reflektionen över vad kärlek är börjar jag i medskapandet. Men, som vi ska se, spelar det som sker bortom vår kontroll fortfarande en väsentlig roll.”¹¹¹

Kärleken måste också granskas, och människan måste kunna säga något om den även om schablonerna är i vägen, menar Grenholm. Den berör nära relationer och människan måste diskutera kärleken:

”Vi behöver kunna säga något om kärleken, även om schablonerna tenderar att skymma sikten. Föreställningar om kärlek berör ofrånkomligen nära relationer. Vår reflektion över kärlekens innebörd kan inte lämna dem därhän. Kärleken löper samma risk som moderskap, att bli något som förutsätts men inte diskuteras”¹¹²

2.3.2 De paradigmatiska kärleksrelationerna

Grenholm talar om tre paradigmatiska relationer, de är alla samspel mellan erfarenheter av och föreställningar om kärlek, relationer som spelar en avgörande roll för förståelsen av vad kärlek är. Det är därmed inte sagt att någon av dessa är mera förebildlig än andra, utan att de utgör en grund för resonemang.¹¹³

1. Kärleken mellan Gud och människan
2. Kärleksparet, parrelationen
3. Moderskap, relationen mellan mor och barn

Olika paradigmatiska relationer skapar olika föreställningar om Guds kärlek. Blir relationerna fler vidgas tankeutrymmet för hur man ser på kärleksrelationen, och om människan vågar tolka de olika relationerna öppnas fler möjligheter, menar Grenholm.¹¹⁴ De paradigmatiska kärleksrelationerna hör samman med

¹⁰⁹ Grenholm, 2005, s. 17-18.

¹¹⁰ Grenholm, 2005, s. 128.

¹¹¹ Grenholm, 2005, s. 128.

¹¹² Grenholm, 2005, s. 129.

¹¹³ Grenholm, 2005, s. 130.

Grenholm menar att paradigm ska förstås mer i relation till språkläran än till tanken på olika vetenskapliga paradigm. Paradigm i språklig mening är ett slags böjningsmönster.

¹¹⁴ Grenholm, 2005, s. 129-131.

olika kärleksuppfattningar, och om Bibelns texter tolkas utifrån olika relationer uppstår många tolkningsmöjligheter. Människan ser kärleken som en påtaglig verklighet och något som hon längtar efter, men som ibland kanske är ouppnåelig och dold i ett romantiskt skimmer. Den är kroppslig och immanent och har transcendent drag och når helt bortom vår vardag. Den har olika sidor, karaktär och form.¹¹⁵

Människans relation med Gud är komplex och det är i processen att tolka trons båda källor, erfarenheten och uppenbarelsen, som hon söker större klarhet. Hennes erfarenheter av livet och kärleken kan göra att hon ifrågasätter Guds kärlek och hur den ska vara. När någon säger att Guds kärlek är på ett visst sätt kan erfarenheten säga något annat - det omvända gäller likaså. Våra erfarenheter bör stå i dialog med påståenden om Guds kärlek, menar Grenholm. De sätter dock inte stopp för vad som kan sägas om Gud. Påståenden om vad Guds kärlek innebär kan rätta tolkningen av våra erfarenheter och ändra vårt handlande. Analysen av olika typer av kärleksrelationer leder till olika föreställningar om kärleken.¹¹⁶ Relationer har också olika förutsättningar, vilket är grunden till människans uppfattning om kärlek. Parrelationen strävar efter jämställdhet, vilken inte är tillämpbar på föräldrarnas relation till barnet.¹¹⁷ Moderskapsrelationen bör karaktäriseras som asymmetrisk, men även asymmetriska relationer kan rymma ömsesidighet. Om människan kan konstatera att två av de vanligaste intima mellanmänskliga relationer hon har är av radikalt olika karaktär, har hon kommit en bit på vägen till förståelsen av kärlekens många ansikten.¹¹⁸

Sexualiteten bör inte lämnas utanför den teologiska reflektionen, den är en del av livet. Tanken på Guds erotiska sida - den passionerade och längtande kärleken - måste finnas.¹¹⁹ Kärlekens kroppsliga aspekt måste tas med i resonemanget.¹²⁰ Den paradigmatiske erotiska relationen förutsätter inte någon lycka och harmoni befriad från oro, utan ger plats för det som kan vara obekvämt och omskakande. I den erotiska kärleken har den ömsesidiga sårbarheten stor betydelse, och även trofasthet blir viktig när parterna vågar vara sårbara.¹²¹ Erfarenheter av erotiska relationer har varit undervärderade inom teologin men är viktiga källor till kärleksreflektion, menar Grenholm. Ömsesidigheten är grundläggande för kärleken, *eros* är något som vibrerar mellan människor, och om kärleken ska flöda måste parterna sträva efter jämlikhet, samt värna om sårbarheten så att den inte utvecklas till utsatthet. Förståelsen för Gud som jämbördig partner till människan kan bli problematisk; det finns en obalans och den är ofrånkomlig i

¹¹⁵ Grenholm, 2005, s. 130-132.

¹¹⁶ Grenholm, 2005, s. 134-135.

¹¹⁷ Grenholm, 2005, s. 129-131.

¹¹⁸ Grenholm, 2005, s. 15.

¹¹⁹ Grenholm, 2005, s. 148.

¹²⁰ Grenholm, 2005, s. 138-142.

¹²¹ Grenholm, 2005, s. 147.

människans gudsrelation. Obalansen kanske inte måste förstås i termer av makt, d.v.s. hierarkiskt; det finns nämligen andra relationer som är ofrånkomligt asymmetriska.¹²²

När Grenholm skriver om moderskap och parrelationen vill hon visa på skillnader likväl som likheter:

”Det är nödvändigt att se på olika former av kärlek och att precisera erotikens relation till kärleken. All kärlek låter sig inte bäst beskrivas i erotiska termer, även om sexualitetens betydelse betonas. Sexualiteten kan inte sägas vara konstitutiv för kärleken mellan mor och barn. Det som förenar parrelationens och moderskapets kärlekserfarenheter är insikten att kärleken är nödvändig när sårbarheten är blottad. Sårbarheten är påtaglig både i den erotiska kärleksakten och i barnets och moderna ofrånkomliga relation till varandra. Den avgörande distinktionen mellan utsatthet och sårbarhet gör sig påmind. Sårbarheten hör varken enbart till erotiken eller till mödrarna. Den tillhör livet.”¹²³

Ett framträdande drag som är gemensamt för parrelationen och moderskapsrelationen är den ömsesidiga sårbarheten – det faktum att parterna har makt över varandra. Sårbarheten kan bli utsatthet, modern kan skada sitt barn och modern kan bli bunden av barnet, och i den erotiska relationen kan parterna göra varandra illa. Parrelationen och moderskapet är sammanflätade; moderskapet är mer än ett komplement till den erotiska parrelationen.

Moderskap innebär en relation sett utifrån modern, inte barnet. Relationen är asymmetrisk i alla kulturer och samhällen, och i vissa fall är den temporärt asymmetrisk. Symmetrin förstärks allt eftersom barnet blir större, dock kvarstår viss asymmetri, som dock inte alltid är kopplad till makt och som sammanfattande kan beskrivas som en generationsolikhet, menar Grenholm.¹²⁴ En symmetrisk och jämlik relation till en annan är inte detsamma som en symmetrisk och jämlik relation med sin moder. Modern har del i barnets ursprung, inte tvärtom. Barnet och modern kan inte byta plats i relationen. Detta är en viktig del i generationsasymmetrin. Modern är alltid äldre än barnet; de har båda varit femåringar, men vid olika tidpunkter och under olika förutsättningar. Denna asymmetri är grundläggande, nödvändig och livslång.¹²⁵ Barnet har också viss makt i sin relation till modern i det att hon måste ta hänsyn till barnet. Relationen mellan barn och moder är komplex. Moderskap utgör ett alternativ till förståelsen av gudsrelationen som en paradigmatisks relation. Därmed är det inte sagt att den ersätter Gud Fader med Gud Moder, utan att man lyfter fram Modern som står bakom Fadern och Sonen. I människans strävan att förstå den gudomliga kärleken kan moderskapsreflektion vara en god utgångspunkt. Bilden av Gud som älskar människan som en moder älskar sitt barn kan kanske ge människan nya perspektiv. Den slitna bilden av Gud Fader sett ur ett barns perspektiv kan även tolkas ur ett föräldrar- eller

¹²² Grenholm, 2005, s. 149-152.

¹²³ Grenholm, 2005, s. 154.

¹²⁴ Grenholm, 2005, s. 154-156.

Moder och barn tillhör olika generationer; i det avseendet är relationen varken hierarkisk eller jämlik. Detta är karaktäristiskt för faderskap och moderskap; asymmetrin i dessa relationer kan inte bara beskrivas i termer av makt.

¹²⁵ Grenholm, 2005, s. 156.

modersperspektiv.¹²⁶ Relationen mellan människa och Gud kan ses asymmetrisk och ömsesidig, menar Grenholm.¹²⁷

Moderskap handlar i hög grad om att vara delaktig i något man inte kan kontrollera.¹²⁸ Det har gett kvinnan andra livsvillkor än mannen. Schablonen moderskap undergräver själva förutsättningen för jämlikhet, nämligen att personen är självständig. Moderskap är oförenlig med renodlad autonomi, men med det sagt inte förenlig med relativ autonomi. Moderskapet är otydligt i sin autonomi; en gravid kvinna är inte entydigt en autonom individ, menar Grenholm.¹²⁹ Moderskap karaktäriseras inte enbart av att gränsen mellan mor och barn är otydlig, moderskap rymmer autonomins motsats, heteronomin¹³⁰. Modern hyser en skapelseprocess som hon inte kan kontrollera, och graviditeten mynnar i en relation hon inte kan lämna eller styra. Moderskapet tvingar människan att konfrontera den punkt där sårbarhet och utsatthet möts, menar Grenholm. Heteronomin är inte entydigt negativ; människan ställs bara inför det faktum att hon inte kan kontrollera allt. Förlusten av kontroll kan vara att förlora sig i någon eller något och behöver alltså inte vara negativ. Heteronomin är inbäddad i traditionella genusschabloner, och enligt dessa är det kvinnligt att sakna kontroll. Den bör betraktas som ett livsvillkor och ett ofrånkomligt fenomen, och är grunden för respekten för barnets autonomi. De goda erfarenheterna av heteronomi kan lära människan att släppa kontrollen för att uppleva en kraft som hon själv inte styr, och då kan hon bekämpa heteronomins negativa sidor, menar Grenholm. Att inte ha kontroll är att vara sårbar, och när sårbarhet utnyttjas blir det förtryck, vilket är missbruk av heteronomi.¹³¹ Både utsatthet och sårbarhet har sin grund i heteronomin.

”Nödvändigt asymmetriska relationer gränsar, så att säga, till nödvändigt heteronoma. Alla nödvändigt asymmetriska relationer är inte nödvändigt heteronoma. De kan innehålla olika grader av kontroll. Men en relation där den ena har kontroll och den andra saknar kontroll, är givetvis asymmetrisk.”¹³²

Människan måste lära sig att hantera spänningar i relationerna, så att hon inte förtrycker eller utplånar sig själva och andra. I kristna termer är det Gud som möter människan i hennes sårbarhet. Det är Gud som har kontrollen när människan inte längre styr. Utrymmet ska inte fyllas med något, utan där får Gud verka. Dessa öppna platser innehåller obesvarade frågor där livets hemligheter kan anas i gudsrelationen,

¹²⁶ Grenholm, 2005, s. 159-162.

¹²⁷ Grenholm, 2005, s. 159.

¹²⁸ Grenholm, 2005, s. 165.

¹²⁹ Grenholm, 2005, s. 166.

¹³⁰ Grenholm, 2005, s. 167.

Heteronomi: innebär att någon annan har kontrollen och är autonomins motsats. Autonomi är självständighet och förmågan att fatta egna beslut, att ha kontroll över sitt eget liv. Motsatsen är inte att vara beroende av omständigheterna eller av andra människor. Autonomi är alltid relativ och begränsad, och förutsätter inte fullständig kontroll, utan att vi formas av våra egna beslut, men även av andras. Mellan dessa båda ytterligheter finns relationaliteten, mänsklig samvaro i alla dess former. En människas autonomi kan hotas av andra människors autonomi och behov av självkontroll och den sätts på spel i alla typer av relationer. Äventyras gör den först av heteronomin, där personerna saknar kontroll och inflytande, som vid graviditet.

¹³¹ Grenholm, 2005, s. 168-171.

¹³² Grenholm, 2005, s. 173.

parrelationen och moderskap, liksom i andra relationer. När människan närmar sig det hon inte kan veta något om – Gud, andra och sig själv – är kärleken nödvändig. Det behöver inte vara en negativ och dominant heteronomisk gudsrelation den kristne förhåller sig till, utan kan vara en kombination av autonomi och heteronomi, exempelvis när modern glömmer bort sig själv i sin uppmärksamhet till barnet. Hon upphör inte att vara en individ för den sakens skull, skriver Grenholm. Positiv heteronomi är något annat än ett offer; växlingen mellan heteronomi och ömsesidighet är en resurs i alla relationer.¹³³ Moderskap betraktat som en relation är inte valt, utan givet. Modern har inte valt barnet, även om hon valt att föda det. Barnet har inte valt modern. Relationens grund är på så sätt heteronom, menar Grenholm.¹³⁴

”Sammantaget är moderskap en relation som är heteronom i särskild grad. Om heteronomi är en ofrånkomlig aspekt av livet, som alltså finns även i relation till Gud och andra människor, kan våra erfarenheter av moderskap och de reflektioner vi gör på grundval av dem vara till hjälp när vi reflekterar över kärleken i alla dessa relationer.”

Gudsbildens dynamik ökar med parrelationen och moderskap som paradigm för kärleksreflektionen. Om Gud finns etableras inte gudsrelationen, den *föreligger* med livet och pågår i livet, och som andra relationer är den sårbar. Gud har skapat människan och inte tvärtom.

I det pågående livet behöver människan inte se på sin relation med Gud som mänskligt heteronom. Gud har inte full kontroll över henne. I den meningen är även Gud heteronom, och ömsesidighet bör spegla även vår relation med Gud. Även Gud är sårbar i sin kärlek, menar Grenholm. Den är i likhet med moderskapet heteronom i särskild grad och därtill ömsesidig. Bilden av Gud blir att Gud har känslor och begränsningar och att Gud på något sätt också är beroende av människans kärlek. Många av Guds attribut blir således ifrågasatta, men kristendomen är kulturellt inbäddad och dess uttryckssätt om Gud varierar. Fast variationen är nog nödvändig, menar Grenholm. Att låta Gud vara en sårbar Gud är en relevant bild i nutiden. Gud behöver dock inte förstås som människan förstår människan. Guds relation är fritt vald och finns Gud, är Gud en del av människans verklighet. Gud finns i livet och gudsrelationen är som relationen mellan barn och mor ofrånkomlig, den etableras inte. Relationen är sårbar, föränderlig och ömsesidig även om den är asymmetrisk. Det är i mötet med Gud som människan vågar visa sig sårbar och kan mötas med kärlek.¹³⁵ Parrelationen skiljer sig från moderskapsrelationen och gudsrelationen i graden av frihet, menar Grenholm, eftersom symmetrin är möjlig. Den är vald och ger andra möjligheter till hantering av den ömsesidiga sårbarheten. Som individ väljer man relationen och då måste respekten för autonomin finnas. Individerna väljer att utsättas för sårbarheten och vågar blotta sin egen sårbarhet, en ömsesidig sårbarhet som inte handlar om makt eller utsatthet.¹³⁶ I moderskapet är det väsentligt att barnet blir buret

¹³³ Grenholm, 2005, s. 174-175.

¹³⁴ Grenholm, 2005, s. 177.

¹³⁵ Grenholm, 2005, s. 179-180.

¹³⁶ Grenholm, 2005, s. 180-181.

av kärlek eftersom det, liksom barnet, är sårbart och oskyddat. Moderskap är att vistas i heteronomins utrymme, men även parrelationen innebär detsamma. Detta utrymme bör människan inte dölja; det bör respekteras och skyddas även i det offentliga. Heteronomi finns i alla de tre paradigmatiske relationerna, därför är kärleken nödvändig. Växelspelet mellan heteronomi, autonomi och relationalitet är nödvändigt, både i parrelationens möjliga symmetri och i moderskapets nödvändiga asymmetri.¹³⁷

”Kärleken är en kraft, som finns i det utrymme där vi saknar kontroll, i heteronomins utrymme. Våra erfarenheter av olika kärleksrelationer – gudsrelationen, parrelationen, moderskapsrelationen och andra relationer vi benämner kärleksrelationer – karakteriseras av att sårbarheten kan blottas, utan att nyttjas. Vi föds sårbara. Livet förlitar sig på kärlekens möjlighet. Kärleken är nödvändig för sårbara människor, men den kan varken framtvängas eller tvinga sig på. Den är en möjlighet för de varsamma.”¹³⁸

Grenholm skriver mycket om erfarenheter av kärleken och den kan vara av olika slag, precis som relationer kan vara av olika slag. Hon vill väcka liv i gamla texter, tänka utanför ramarna och suddas bort fördomar och schabloner som lever kvar från gamla tider. De tål att ses på med moderna ögon, och människan ska inte nöja sig med att säga *så tänkte man förr*. Gamla texter behöver ses i nytt ljus så att Bibeln och evangelium inte slutar vara verksamma i människors liv. Grenholm anser att människan bör börja i de mänskliga relationerna för att samtalet om Gud och människans relation med Gud ska bli adekvat. Samtidigt varnar Grenholm för hur människan talar och förhåller sig till Gud, eftersom hon anser att människans relation med Gud alltid är asymmetrisk. Hon argumenterar för att det finns relationer som är nödvändigt asymmetriska, t.ex. moderskapsrelationen, men som ändå är kärleksrelationer som ger människan erfarenheter av kärleken. Det som krävs är ömsesidighet för att kärleken ska kunna verka.

¹³⁷ Grenholm, 2005, s. 186.

¹³⁸ Grenholm, 2005, s. 188.

3. Analys

Analysen består av två delar: den första om kärlekens teologi och den andra om vilka konsekvenser denna teologi skulle få för bildandet av en kristen kärleksetik.

Inledningsvis undersöks författarnas syn på Bibeln och bibelbruk. Eftersom kärleken är en grundnorm inom kristen etik handlar nästa del av analysen om kärleken. Författarnas teorier kring kärleken leder analysen vidare till deras syn på olika mellanmännsliga relationer. Här fokuserar jag på två relationer: parrelationen och moderskapsrelationen. Därefter undersöker jag människans relation till Gud, som leder analysen vidare till att se på vilken inverkan dessa teorier kan ha på den troendes relation med Gud.

3.1. En kärlekens teologi

Kärleken är en central del av den kristna människans liv, vilket gör att hennes syn på kärleken blir bärande i formandet av en kristen etik. Upplysningar om denna etik återfinns i Bibeln, där Gud gestaltas på en mängd olika sätt. Synen på Bibeln påverkar både de mellanmännsliga relationerna och relationen till Gud.

Bibelns mångdimensionella framställning av kärleken har påverkat hela den västerländska kärlekstraditionen. Människan har alltid läst Bibeln selektivt, och detta har präglat hennes tolkning av kärleken. Enligt Brümmer blir individens tolkning bärande för hur hon ser på olika saker, och de metaforer om Gud hon väljer att använda påverkar hennes relation med Gud. Det ligger dock en fara i att fastslå bestämda metaforer om Gud; historien uppvisar många exempel där tolkningar om Gud har använts i syfte att förtrycka och manipulera. Jeanrond betonar att människans egen situationskontext är viktig i sammanhanget; den skiljer sig nämligen från den hon återfinner i Bibeln. Den västerländska människan lever med idén om individen som står i centrum, och tanken om ett liv i gemenskap med andra har endast sekundär betydelse. Så var inte fallet för Bibelns människor - deras identitet låg främst i gruppen, familjen och samhället. Likadant förhåller det sig med idén om symmetri i alla relationer, som inte alls är tillämplig på Bibelns människor; deras relationer var uppbyggda på helt andra premisser. Detta bör människan vara observant på när hon söker svar på till exempel etiska frågor rörande sexualitet, påpekar Jeanrond. Samtidigt menar Grenholm att texterna måste läsas och tolkas med moderna ögon, för att deras dignitet och essens inte ska försvinna. Texter som använts för att förtrycka måste omvärderas. En viktig resurs för detta är enligt Grenholm moderskapet som i traditionen fått stå tillbaka – inte bara i fråga om mellanmännsliga relationer, utan även i egenskap av en metafor för Guds kärlek till människan. Bilder av Gud med erotiska attribut som förekommer i Bibeln har tolkats till exempel allegoriskt, men det finns andra sätt att tolka texterna, menar författarna. Guds erotiska sida måste få finnas, och människors erfarenheter av olika kärleksrelationer bör få bära upp den troendes tolkningar av Bibeln. Enligt Jeanrond

har språket skapat förvirring, men samtidigt har det en viktig roll i människans förmedlande av erfarenheter av kärlek och Gud, för Bibeln handlar inte uteslutande om Gud, utan om kärleken och mänskliga relationer. Vågar människan titta på kärleken utifrån en relationell aspekt, så öppnas en dörr till människans relation med Gud utifrån de relationer hon bär med sig som erfarenheter, som kan bli erfarenheter om Guds kärlek.

Teologisk tradition är full av asymmetriska kärleksrelationer mellan Gud och människan, som oftast kommit till uttryck i form av hierarkiska bilder av Gud. Så behöver inte vara fallet, skriver Grenholm. En ensidig gudsbild där Gud inte får lov att vara moder eller förälder eller en älskande partner skapar problem. De metaforer som används i Bibeln är bilder som vill förmedla något sant om tillvaron och om livet. Grenholm menar, att i formandet av en gudsbild människan kan relatera till måste det finnas en metaforisk mångfald. Mångfalden av bilder ska berika och inte begränsa den troendes relation med Gud. Brümmer menar att människan inte vänder sig till Bibeln enbart för att få olika saker bekräftade, utan för att lära sig något nytt och för att nå en djupare förståelse och insikt.

3.1.1 Kärleken ur en relationell aspekt

Texter och begrepp bör rimligen ses i sina sociala och historiska kontexter. Författarna är eniga om att gränser måste bestämmas och att det krävs tydlighet: Vad menar individen när hon talar om kärlek och att älska? Vad är det för relation hon talar om? Framställandet av analysmodeller över kärleken och olika relationer är riskabelt. Författarna diskuterar personliga relationer – relationer som berör, fast på olika sätt. Vad som till exempel en gång varit en god vänskapsrelation kan utvecklas till en erotisk parrelation, som i sin tur kan resultera i föräldraskap. Det finns risker när något så skört som kärleken ska analyseras, men dessa är nödvändiga. Om det inte finns något samtal kring kärlekens teologi och mänskliga relationer kommer fördomarna och schablonerna att ta över helt och hållet, menar författarna. Begreppet kärlek har och har haft skiftande betydelser vid olika tidpunkter och i olika kulturer, och har en historia som människan bör känna till innan hon tar sig an det. Även människan har en historia som präglat henne och gjort henne till den hon är, och likaså har Gud en historia och en berättelse genom Bibeln, som måste tas hänsyn till när man vill tala om en relation med Gud. Människan lever med myter som härrör från kärlekens historia, och hon har förutfattade meningar kring hur kärleken ska vara, se ut och verka i människors liv. Vad som är moraliskt och etiskt accepterat för en individ är det inte för en annan – att bestämma gränserna är viktigt i alla relationer.

Författarna menar att kärleken inte är en diffus känsla, utan något konkret och starkt nog att bygga en teologi kring. Mänsklig erfarenhet, vishet och kunskap säger att man kan se kärleken som en samlingsbeteckning på en viss typ av mänskliga relationer, menar Jeanrond. Vidare säger han att det inte går att skapa kärlek – den är praxis. Lika självklart som att människan andas vill hon ha kärlek och

relationer. För kärleken söker relation – det är det den vill – och människan känner en kallelse till att älska. Författarna säger att om människan vågar se på kärleken utifrån en relationell aspekt har hon nyckeln till en del av förståelsen om kärleken. Jeanrond menar att älska kräver ett objekt eller subjekt, människan älskar alltid något, kärleken förutsätter den andre, den kräver relation. Om människan vill ha en relation med Gud som bygger på kärlek måste hon börja med att titta på de mänskliga relationerna.

Kärleken tycks dock inte finnas i alla mänskliga relationer, enligt författarna, som är överens om att kärlek som den borde vara finns i relationer som är personliga eller intima. Den finns i den ömsesidiga vänskapsrelationen, en personlig relation vars mest intensiva form är den erotiska kärleksrelationen, parrelationen, menar Brümmer. Han tar upp olika aspekter av denna kärlek för att se om konceptet går att tillämpa på människans relation med Gud. Människan väljer sina relationer aktivt, menar Brümmer, dock missar dessa relationsmodeller en viktig punkt: den asymmetriska relationen mellan barn och förälder.

Enligt Grenholm behöver eller kan inte alla kärleksrelationer vara symmetriska, och hon lyfter fram moderskapsrelationen som en nödvändigt asymmetrisk kärleksrelation. Symmetrin utvecklas med tiden, relationen förändras och barnet växer upp och blir självständigt. Asymmetri behöver dock inte handla om makt, menar Grenholm. Parrelationen och moderskapet, de två vanligaste och närmaste relationerna en människa kan ha, är helt olika varandra, men bottenar ytterst i kärlek och delar en ömsesidig sårbarhet som inte är kopplad till förtryck. Dock är parrelationen vald och den ömsesidiga sårbarheten måste hanteras på ett annat sätt än den mellan modern och barnet. När människan väljer att gå in i en parrelation måste autonomin och respekten för den andre finnas; att båda parter vågar visa sig sårbara är en nödvändighet i en kärleksfull parrelation. Moderskapets erfarenheter visar en annan sida av kärleken, en som kräver ömsesidighet snarare än symmetri. Modern väljer inte sitt barn och barnet inte sin moder. Här väljer parterna inte att gå in i en relation utan det är en relation som växer med livet. Det finns likheter mellan moderskapsrelationen och parrelationen: båda relationerna kräver frihet och den ömsesidiga sårbarheten för att utvecklas och bli goda relationer som genererar kärlek. De olika kärleksrelationerna handlar om olika kärleksuppfattningar och olika erfarenheter av kärleken, skriver Grenholm, och hon öppnar därmed ett fönster för den rika mångfald kärleken ger. Den kärleksrelation man bär med sig när man läser Bibelns texter påverkar tolkningen av kärleken. Hon menar att ju fler erfarenheter av kärleken, desto rikare bilder av Gud. Grenholm tar upp en intressant aspekt när hon skriver att alla tre relationer är heteronoma och kärleken därför är nödvändig; hon menar alltså att växelspelet mellan autonomi, heteronomi och den relationella människan är viktigt för att kärleksfulla relationer ska kunna fungera. Det finns utrymmen i den s.k. positiva heteronomi som människan inte bör dölja, utan bör respektera och skydda. I dessa relationer finns det utrymmen som människan inte kan kontrollera, men istället ska vårda, för där finns kärleken. Människan är sårbar och föds sårbar, och livet förlitar sig på kärleken, skriver hon. Kärleken är

nödvändig för den sårbara människan, men den är fri och kan inte tvingas fram, den måste behandlas med varsamhet.

Författarna anser att kärleken ställer krav och kräver engagemang, och Brümmer menar att det är riskfyllt med mellanmänskliga relationer. Vissa relationer lämnar människan bakom sig och vissa väljer hon att leva i; vissa väljer hon inte själv, men väljer att leva i ändå. En viktig aspekt i samtalet kring kärleken är att inte göra skillnad på kärlek och kärlek, utan att se på människans erfarenheter av kärleken och det faktum att alla relationer har olika förutsättningar. Författarna menar att mycket ligger i att se på vilka relationer som genererar goda erfarenheter av kärleken, och att se den faktiska relationen och inte de bilder och myter som omger den. Kärleken förändrar människan, men den upphäver aldrig hennes individualitet. Författarna menar att kärleken inte är kravlös, utan kräver ärlighet, frihet, frimodighet, medkänsla, trofasthet, ömsesidighet, autonomi för individerna, ömsesidighet och sårbarhet från båda håll. Brümmer uttrycker det som att individerna har ett komplicerat mönster av attityder gentemot varandra.

Människan kan känna sexuell lust och erotisk spänning, men det är inte kärlek, även om många idag tycks tro det. Kärleken är en erfarenhet, och den gör inte skillnad mellan könen. Däremot finns det könsspecifika relationer, som till exempel moderskap och faderskap. God kärlek främjar den älskandes självkänsla vare sig hon är partner eller barn, anser Jeanrond. Han talar om att intensiva erfarenheter av kärleken yttrar sig på olika sätt. I den erotiska parrelationen strävar parterna efter förening med varandra. Den sexuella sidan av relationerna är viktig, för den är en erfarenhet av kärlekens många sidor. Aspekten om sexuell förening hör endast hemma i den erotiska parrelationen, och grundad i sann kärlek är den också välsignad av nåd, menar Jeanrond. Även om moderskapsrelationen är sammanflätad med erotiken är detta inre dess forum, menar Grenholm. Den erotiska kärleken uppfyller människan på sitt unika sätt. Att älskas och att älska som individer gör i en intim erotisk parrelation är en väldigt speciell kärlek, en som kommer individerna nära och gör dem sårbara för varandra. Erotiken tillhör livet, den ska inte ställas i något syndens hörn, menar Jeanrond. Samtidigt är han kritisk mot den moderna synen där fokus ligger på kroppen. Den sekulära kroppskulten har förvandlat den kontext där kärleken skulle kunna blomstra, skriver Jeanrond. En fullkomlig kropp ses som en förutsättning för fullkomlig kärlek. Kärleken har blivit ett eftertraktat mål snarare än ett sätt att leva. Människan jagar efter en fullkomlig kropp och fullkomlig kärlek. Kärleken bli ouppnåelig och kan inte fullbordas, skriver Jeanrond. Människan har en kropp och människan söker intimitet med andra, på fler sätt än det sexuella. Människan är människa, fast man och kvinna, och det är viktigt att hon får vara det, menar Jeanrond. Det är stort att vara människa och människan har alla möjligheter till goda relationer på alla plan. Jeanronds tydlighet frambringar positiva tankar om att människan är en varelse som är född i en kropp. Hon kan inte gå utanför sin kropp och älska, den kroppsliga erfarenheten är viktig, och här har den sexuella aspekten en väldigt speciell plats. Men människan älskar på människans sätt och det är gott nog, menar han.

3.1.2 Relationen till det annorlunda

Många av de saker som författarna diskuterar kring mellanmänskliga relationer går att använda när människan talar om sin relation med Gud. Dock är Gud inte som vilken annan människa, Gud är Gud och trogen sin karaktär, som Brümmer påpekar. Gud lämnar aldrig människan, även om människan lämnar Gud. Gud kan lämna relationen med människan, men gör det inte; detta är ett löfte från Gud och relationen är inte som någon annan människa känner. Grenholm menar att om en individ tror att Gud finns föreligger gudsrelationen med livet och pågår i livet och som andra relationer är den sårbar. Gud har skapat människan och inte tvärtom. Relationen till Gud kan ses som asymmetrisk men ömsesidig, både Jeanrond och Brümmer instämmer i detta.

När människan närmar sig något som hon inte vet något om – Gud, andra och sig själv – är kärleken nödvändig. Det är den som bär henne över det som Jeanrond kallar för det annorlunda. Den faktiska relationen ställer krav på individerna om att våga älska även det annorlunda, det som både är lockande och annorlunda. Detta finner människan i alla relationer, även den till sig själv, och han menar att Gud är radikalt annorlunda. Respekten för detta annorlunda är väsentlig i skapandet av kärleksfulla relationer. Jeanrond menar också att människan måste våga förändras, för kärleken förändrar människan – dock upphäver den aldrig hennes identitet. Guds annorlundaskap står bortom människans förstånd, men genom att våga älska Gud just för detta annorlunda har kärleken möjlighet att finnas.

Självklart behöver man inte älska sin nästa som människan älskar sin partner eller sitt barn, men respekten för det som är annorlunda och det hon inte känner måste finnas där. Jeanrond påpekar att detta även gäller människans nära relationer; att ha fullständig kunskap om någon är omöjligt. Att gå helhjärtat in i en ny parrelation kräver mod till att vara sårbar. Det finns alltid en risk för att bli sårad, men om relationen är ömsesidig och båda vågar blotta sin sårbarhet, så växer kärleken. Jeanrond menar att en människa älskar på olika sätt och det är också detta Jesus uppmanar människan till. Liksom människan älskar sin partner på ett sätt och sina barn på ett annat, så bör hon kunna älska andra människor också – människan kan älska, men på olika sätt. Kärleken är helig och alla relationer bör ses som heliga, även de som människan inte anser som intima. Detta är en utmaning och det är upp till människan att anta den, men det är viktigt att inse att alla relationer är unika. Alla tre författarna påpekar att det finns något speciellt i varje relation, kärleken till den människan passionerat älskar, moderns relation till sitt barn – alla rymmer de erfarenheter av kärlek som är olika, men som kan lära människan om just olika relationer och att kärleken inte begränsas till den erotiska parrelationen utan finns på flera plan i livet i olika relationer. För att få svar på hur relationen med Gud kan se ut bör man precis som Brümmer ställa frågan om hur människan vill att relationen ska se ut. Vill hon använda ett språkbruk som hon använder inom den erotiska parrelationen bör hon också inse riskerna med att göra detta. Vill hon att det ska vara en moderskapsrelation bör hon också inse asymmetrin i den relationen. Goda erfarenheter av kärleken i

mellanmänskliga relationer lär människan mer om sin relation med Gud, menar författarna. Brümmer och Jeanrond skriver att om människan inte har andra relationer får hon inte heller nya erfarenheter av kärleken, och riskerar att den relation hon befinner sig i blir sjuk. Detta gäller även relationen till Gud: Om människan endast har ögon för Gud brister den andra delen av kärleksbudskapet. Våra erfarenheter bör stå i dialog med påståenden om Guds kärlek, skriver Brümmer och Grenholm. Mänskliga erfarenheter sätter inte stopp för vad som kan sägas om Gud, det människan anser vara Guds kärlek kan ändra tolkningen av mänskliga handlingar så att de blir bättre. Det är i mötet som kärleken bor, och där bor också relationen till Gud. Det finns relationer som inte kärleken bor i, alltså finns inte Gud i dem, för Gud vill att människan ska uppleva kärlek och skapa erfarenheter av kärlek som människan ger vidare till andra.

En intressant aspekt som dyker upp är att författarna, särskilt Grenholm och Jeanrond, låter Gud bli sårbar, låter Gud känna och låter Gud vilja ha människans kärlek. Gud behöver människan precis som människan behöver Gud. Grenholm skriver om ömsesidig sårbarhet och förklarar att modern ger barnet av sin sårbarhet och barnet är också sårbart. Hon vill också visa på Jesus moder Maria som någon som tar emot sårbarhet, Guds kärlek, och här blir även Gud sårbar i det Gud ger Maria.

Moderskapet är en relation som barnet inte kan välja. Modern kan i viss mån välja att bli moder, men hon vet inget om hur hon kommer att förändras den dag hon först blir gravid: Förlossning, amning och sedan att fostra och hela tiden ge av sig själv. Den typen av kärlek kan lära oss mycket om Gud, menar Grenholm, både gällande ömsesidig sårbarhet och i heteronomin, eller heteronoma utrymmen. Utrymmet ska inte fyllas med något, utan där får kärleken verka. Den kräver ömsesidig sårbarhet, för när människan saknar kontroll är hon sårbar. Det finns heteronoma utrymmen överallt: i parrelationen, i moderskapsrelationen och i gudsrelationen. Gudsrelationen behöver inte vara negativt dominant heteronomisk, den kan vara en kombination av autonomi och heteronomi. Gud har inte full kontroll över oss människor, i den meningen är också Gud heteronom. Ömsesidighet bör spegla människans relation med Gud; även Gud är sårbar i sin kärlek. Gud har ofta i traditionell mening framställts som den som ger och inte tar, den oändliga givaren av kärlek, som aldrig behöver kärlek från dem Gud skapat. Detta resonemang faller om människan vågar se på Gud som sårbar i sin relation med människan, vilket innebär att människan måste vara aktsam i sin relation med Gud. Gud skulle precis som en dålig förälder kunna straffa människan, men så är inte fallet med Gud. Gud låter människan ta eget ansvar och ger henne också möjligheten att växa. Men därmed är det inte sagt att Gud inte blir besviken på människan, särskilt i hur hon behandlar andra. Särskilt de som ställts i beroendeställning till andra människor; barnen är helt utelämnade till människans sätt att förmedla kärlek. Gud ger och Gud får kärlek, att älska står oftast före att själv bli älskad. Precis som modern alltid har del i barnets ursprung, har Gud alltid en del i människans ursprung, Gud har en lång historia och är alltid äldre än människan. Precis som Jeanrond antyder blir den

kristna etikens grund bärande för hur de troende tolkar kärleken i sin samtid. Att slå vakt om vad man anser vara sann kärlek och goda relationer blir tydligt i vår västerländska värld där gränserna suddas ut mer och mer.

Både kropp och själ är indragna i kärleken, hela människan älskar Gud. Den erotiska aspekten är inte borta ur Bibeln, Höga visan är erotisk i sin framtoning även om många valt att tolka den allegoriskt. Sexualiteten hör hemma i människans kärleksgestaltning, människans sexualitet och erotik är inte ett hinder för människans sätt att visa sin kärlek tillvarandra. Guds förkroppsligande är ett kärleksbevis på att kroppen är delaktig i den eviga kärleken, menar Jeanrond. Så om Gud finns i livet, etableras relationen inte; den föreligger med livet. Relationen är sårbar och föränderlig, ömsesidig och asymmetrisk, den är inte mindre kärleksfull för det. Precis som Jeanrond säger är kärleken praxis, den är en naturlig del av livet, precis som alla relationer är delar av livet. Alla erfarenheter av kärleken bildar en unik relation till Gud. Mänskliga relationer kan utvecklas från en till en annan, människans relation med Gud kan se olika ut och kan vara en kombination av olika erfarenheter. Vågar människan se på relationen gudomlig - mänskligt som en där båda parter är aktiva subjekt torde hon bli mer rädd om sin relation med Gud. Det som är annorlunda hos Gud är själva villkoret för människans kärlek till Gud, menar Jeanrond. Samtidigt respekterar Gud att människan är annorlunda för Gud låter henne vara annorlunda. Kärleken mellan gudomligt och mänskligt är baserad på en önskan om ömsesidig gemenskap och ömsesidig sårbarhet. Guds kärlek är inte lika för alla, för alla är olika och i olika behov av Guds kärlek. Människan får precis det hon behöver, och det är inte så att Gud inte räcker till, men ingen människa är den andre lik, menar Brümmer. Alla är unika och oersättliga, och nåden är en speciell kärlek som endast Gud besitter. Varje individ bör ha insikt om sin oersättlighet. Egenkärleken speglar hur människor är mot andra. Låt relationerna vara som de är men sluta inte reflektera över dem eller om det som groer i dem. Människan kan inte hållas ansvarig för sina känslor, men hon har ett ansvar i sina relationer. Den attityd människan har gentemot varandra skapar en viss etik, och det är den faktiska relationen som är primär. Både Gud och människan längtar efter relation och kärlek, relationerna ter sig olika eftersom individerna är olika. Guds kärlek representerar skillnaden mellan människan och Gud. Den inbjuder människan till att utforska Guds gudomlighet och människans mänsklighet.

3.2 En kristen kärleksetik

Detta arbete har syftat till att försöka fördjupa förståelsen av kärleken som grundnorm för kristen etik genom en analys av olika teologers förståelse av kärlek. Mitt argument har varit att om den troende vill basera sin etik på kärleken, bör hon börja i att fundera kring vad hon menar med kärleken, vad hon menar när hon säger att hon älskar. Hon bör också fundera kring vilka bilder av Gud hon använder i sitt tal om

Gud, eftersom detta blir bärande för hennes relation med Gud. Alla relationer är dynamiska och kan förändras under livet. Om kärleken är något påtagligt och verkligt i människors liv, så är kärleken stark nog att tro på, och om människan tror på kärleken tror hon på sig själv, på sina medmänniskor och på Gud.

A. Nära kärleksrelationer som etiskt normativa

Utgångspunkten för detta resonemang kring kärleken bör utgå från att människan ser på kärleken utifrån en relationell aspekt, kärleken vill ha relation, kärleken är relation, människan är kallad till att älska. Om människan ska tala om att älska bör hon börja i de relationer hon vet något om, nämligen de mänskliga relationerna. Hon bör också fundera kring sina olika relationer och var hon finner kärleken. När en individ formar sitt liv efter något så mångfacetterat som kärleken är reflektion och eftertanke nödvändiga. Människan lever i olika relationer, och det finns kärlek i många mellanmänskliga relationer, men främst i de som människan kallar nära relationer. Två av dessa nära relationer är parrelationen och moderskapsrelation, relationer som kan lära människan mycket om att älska på många olika sätt. Både parrelationen och moderskapsrelationen har unika sidor av kärleken, sidor som också endast hör hemma i dessa. Men de är fortfarande erfarenheter av kärlek. Är kärleken relationell bör varje möte med andra människor ses som heligt, heligt på så sätt att människan borde vara mera varsam med varandra. Även om människan inte älskar alla lika mycket borde tanken på att kärlek kan växa i varje möte finnas, att sträva efter goda relationer borde vara det som blir avgörande för den troende när hon vill leva med kärleken som grundnorm. Andra människors erfarenheter av kärleken kan också lära människan hur hon kan vara eller inte vara i sina olika relationer. Ingen kan älska i någon annans ställe, varje relation är unik. Även om människan önskar att kärleken ska vara utgångspunkten i alla relationer så är dock detta inte alltid fallet. Många relationer lämnar människan sårad och besviken, och tyvärr blir vissa relationer perverterade och gränsar till förtryck och utsatthet. Det är då inte kärleken som blivit sjuk utan människors beteende och attityder mot varandra; det handlar inte längre om kärlek. Samtidigt kan även dåliga relationer ge erfarenheter – kanske inte av kärlek – men av livet.

B. Kärlek som ömsesidig sårbarhet snarare än symmetri

Moderskapets komplexa dynamik får människan att tänka utanför idén om att alla relationer bör vara symmetriska relationer. Det finns kärlek även i de asymmetriska relationerna, och det som är viktigt att tänka på är att det inte handlar om förtryck eller utsatthet, utan om en ömsesidig sårbarhet, och även om insikten om att människan inte kan kontrollera alla situationer. När människan brister i sin kontroll – när det får finnas positiv heteronomi – blir kärleken bärande. Alla relationer som formar erfarenheter av kärlek måste få plats i talet om kärleken. Det finns olika typer av relationer och det är strävan efter olika saker inom dem som måste få spela en viktig roll. I parrelationen bör individerna sträva efter jämlikhet och symmetri. Att sträva efter olika saker i olika relationer är nödvändigt för att kärleken ska fortsätta att

växa i dem. Precis som modern strävar efter att barnet ska bli självständigt, så upphör inte hennes ansvarskänsla att existera. De flesta vet att relationer kräver engagemang om de ska vara kärleksfulla relationer. Om människan strävar efter ömsesidiga relationer skulle kärlekens kontext växa och fler goda relationer skulle finnas. Kanske ger människan inte upp lika lätt om det finns en tanke på ömsesidig sårbarhet.

Att anta en kristen kärleksetik kräver engagemang och respekt, samt insikten om att den förändrar individen. Den upphäver aldrig individernas integritet, men den rör och berör. Om kärleken ska vara en etisk grundnorm kan inte endast individen och dennes vilja och självständighet stå i centrum; alla relationer blir viktiga, för de är bärare av kärleken, och det är det Gud vill att människan ska göra: att älska. Konsekvenser av att låta ömsesidig sårbarhet bli bärande i alla kärleksrelationer ger nya möjligheter om hur människans relation till Gud kan se ut, när olika erfarenheter av kärleken får visa vägen till relationen med Gud.

C. Kärleken bryter sönder hierarkiska maktordningar

Mänskliga erfarenheter av kärleken kan lära människan om sina relationer med Gud. De låter henne acceptera att det inte går att ha en symmetrisk relation med Gud, samt ger henne insikten om att Gud inte är som vilken annan människa som helst. Att våga se på mänsklig kärlek som stark och viktig inte bara för mellanmänskliga relationer, utan även för Gud, kan förändra bilden av Gud. Guds allsmäktighet och många andra traditionella bilder av Gud skulle ifrågasättas och människans relation till Gud skulle inte behöva tolkas i termer av makt och hierarki, utan i en öppenhet om kärlekens mångsidighet, och att ömsesidighet i form av modet att våga vara sårbara i relationerna är nödvändig. Gud som Fader är en viktig bild av Gud men det finns andra bilder av Gud som måste få plats.

Skillnaden på Gud och människan gällande förlåtelsen är att människan alltid är förlåten av Gud, men så behöver det inte vara i en mellanmänsklig relation. Att människan har möjlighet att såra en annan människa kan lätt skapa förtryck och utsatthet, det är inte kärlek. Kärlek är att förlåta och att förlåtas. Ödmjukhet och modet i kärleken blir det som ger styrka och slår sönder hierarkiska maktordningar.

D. Kärlek är respekt för det annorlunda

Individen kan inte veta allt om den som hon passionerat älskar och inte heller sina barn eller Gud; att visa kärlek är att respektera det som är annorlunda och att vila i det utrymme man inte kan kontrollera. Om människan vågar se sig som unik och oersättlig i varje relation, även de relationer som hon lämnar, även de relationer som inte blev erfarenheter av kärlek, så blir dessa ändå till erfarenheter av olika slag. Kärleken kräver frihet och utrymme för att frodas och växa; detta utrymme måste människan ge sig själv, andra och Gud. Gud vill att människan ska älska Gud med hjärta, själ och förstånd, och älskar människan Gud så älskar hon sig själv och kan ge kärlek vidare. Människan behöver dock inte älska alla på samma sätt; varje relation är unik i sin karaktär och människan kan inte förstå eller begripa allt om allt och alla.

Respekten för Bibeln måste innebära att texterna läses i sin sociala kontext och inte tas ur sitt sammanhang för att passa enskilda syften. Samtidigt kan kärlekserfarenheterna i Bibeln lära människan nya saker om olika relationer, vilket genererar goda och kärleksfulla handlingar. Alla relationer i Bibeln är inte goda relationer, men precis så kan det vara i en människas vardagliga liv. Det finns saker människan inte förstår och som hon inte nödvändigtvis måste förstå; detta är att respektera det annorlunda. Treenigheten är de kristnas sätt att slå vakt om något som inte går att förklara och som har många sidor; ett mysterium eller ett sätt att låta Gud få många olika sidor. Att Gud är treenig är ett fördjupande sätt att se på Gud, men ändå bara människans syn på Gud. Människan bör acceptera att språket om Gud är människans språk; mänskliga erfarenheter om Gud beskrivs av människor i Bibeln. Bibliska texter antyder också att kärleken till Gud, kärleken till vår nästa och kärleken till sig själv, trots att de står i inbördes relation, inte är identiska. Människan älskar på människans sätt och Gud älskar på Guds sätt; etiken ligger i hur människan är mot sig själv, andra och Gud i hennes aktiva val av attityder och handlingar. Mänsklighet och kärlek hör ihop, att älska är något alla människor gör och relationer med och till varandra har alla människor. Det är i relationerna som etiken spelar en viktig roll, och eftersom alla inte är överens om hur etiken och moralen ska vara grundad behövs samtalet kring kärleken och relationerna. Det etiska kärleksbegrepp som eftersträvas bör betona en öppenhet och respekt för det annorlunda, det som finns i alla människor, det som skiljer oss åt och som alla människor måste konfrontera och omfatta i olika relationer, inte bara i de mänskliga, utan även i den till Gud.

E. Kärleken kräver respekt och aktivitet

Genom historien har människan älskat och fruktat Gud; det är en relation baserad på respekt. Den moderna västerländska människans syn på självständighet betyder kanske inte att hon önskar anarki, människan behöver fasta punkter att hålla fast vid särskilt i mänskliga relationer. Respekten till Guds löften och ordning som finns i dekalogen behöver inte stå i kontrast till kärleken. Följer människan lagen leder detta till kärleksfulla relationer, relationer som genererar handlingar av kärlek. Kärleken tål inte passivitet, viljan att älska inte bara Gud och sin nästa utan även sig själv är en livslång social rörelse. Jesus fördjupar relationen genom att koppla kärleken direkt till dekalogen, fast med andra ord, ord som gör relationen med Gud mera intim. Jesus behövde inte förklara vad han menade med kärleken, Jesus visade i handling – genom att vara medmänniska. Att älska Gud med hela sitt hjärta, själ och förstånd innebär inte att den troende ska vända sig bort från världen och rikta sin kärlek endast till Gud. Det innebär att människan har jordiska livsvillkor och kan leva efter Guds vilja så gott det går med de förutsättningar hon har. Gemenskapen eller relationen med Gud kan skadas, men återupprättas genom tron på Jesus som Kristus. Den kristne uppmanas till konkret handlande i sina relationer, och för att kunna agera på rätt sätt finns det andra människor som genom sin kärlek ger och får av kärlek, och det som ger goda erfarenheter av kärlek är det Gud vill, det är i detta bollande av kärleksfulla handlingar som

människans mod växer att våga visa sig sårbar. När erfarenheter av kärleksfulla relationer blir till medmänskliga handlingar blir världen en bättre plats, och människan kommer närmare Guds vilja, Gud vill att människan ska älska och älskas. Det är detta Jesus uppmanar människan till: att *bli* en medmänniska och inte att *ha* medmänniskor; konkreta handlingar grundade i kärlek till allt skapat och Skaparen. Människan vill relation och alla relationer bör vara fria relationer i kärlek, en ömsesidig relation som inte har någon början och inget slut, den föreligger i livet för att liv ska finnas. Kärleken är en utmaning och för att anta utmaningen måste människan gå in i relationer med öppenhet och respekt för Gud, varandra, universum, hennes traditioner och kulturer och sig själv. Människan måste våga hänge sig åt dynamiken och se potentialen i denna gudomliga – mänskliga relation som är människan given i kärlek.

Denna studie har förändrat mitt sätt att se på kärleken ur en relationell aspekt. Mänsklig och gudomlig kärlek får en ny öppning och gränsen mellan dem har mjukats upp. Människans kärlek har fått en positivare klang; hon ser kärleken som relation och att kärleken bor i mötet inte bara mellanmänskliga relationer utan även den till Gud och den är ömsesidig. Genom att älska varandra får vi erfarenheter av kärleken, som i sin tur kan generera goda handlingar. Alla dessa erfarenheter måste få finnas med för att förstå kärlekens mångfald – inte bara de relationer jag analyserat. Den kristna människan måste bygga sina moraliska ställningstaganden på kärleken, men att forma sitt liv utifrån kärleken kräver reflektion och samtal, och när människan inte själv räcker till finns andra människor och Gud där för att lyfta upp och bära henne. Ju fler goda erfarenheter av kärleken, desto fler erfarenheter som lär om livet enligt Guds vilja. Lagen och kärleken behöver heller inte stå i kontrast till varandra, utan de hjälper människan att skapa goda relationer. Gud vill att människan ska älska, och för att kärleken ska bo och verka i relationen behöver den omsorg, respekt och mod till att vara sårbar – den kräver en ömsesidig sårbarhet, och detta gäller inte bara mellanmänskliga relationer utan även relationen till Gud. Jag anser som kristen, maka och mor att jag kan älska på olika sätt, och dessa relationer kräver något av mig men ger mig samtidigt kärlek. Jag vågar också vara sårbar i dessa relationer, och detta gör att jag är buren av kärlek för att kunna skapa fler relationer som ger mig mer erfarenheter av kärlek. Det är så jag tror kärleken fungerar: genom aktiva handlingar blir jag medmänniska. Jag älskar på mitt vis i olika relationer med de förutsättningar jag har fått, och detta är gott nog för mig.

Sammanfattning

Om den kristne vill leva ett kristet liv bör hon luta sig mot de grundnormer som finns inom kristendomen – kärleken är en av dessa. Som troende antar man en etik, en grunduppfattning som bör ligga som grund för det moraliska ställningstagandet och beteendet, sättet att leva och agera mot sig själv och andra. Även Gud har sin grund i individens etik. Många kristna har funderat och reflekterat över kärleken, många teorier och även teologier har skapats. Kärleken, parrelationen, moderskapsrelationen och människans relation till Gud är alla relationer med en historia, som måste respekteras för att förstå varför det finns så mycket fördomar kring dem.

I uppsatsen har jag lyft fram tre teologer, som alla anser att kärleken bäst bör ses ur en relationell aspekt. Genom en närläsning av deras texter fann jag att innebörden av detta är att människan måste reflektera över sina olika relationer, både de mänskliga och den till Gud, för det är i relationen kärleken bor. Den troendes syn på Bibeln är också en viktig aspekt; det är utifrån Bibeln den kristne hämtar inspiration och information. Även bilderna och metaforerna människan använder om Gud blir bärande för hennes relation med Gud. Den troende bör fråga sig själv vilken sorts relation hon vill ha med Gud. Människans sätt att se på människan förändras med den tid och kultur hon lever och verkar i, och då förändras hennes syn på kärleken. Tydlighet med vad som åsyftas när vi talar om kärleken blir otroligt viktigt.

Reflektionen kring kärleken som relationell började i de mänskliga relationerna, de bär med sig erfarenheter om kärleken. Kärleken är och vill ha relation. Människan är skapad att älska, sig själv, andra och Gud. Kärleken finns inte i alla mänskliga relationer, men sann kärlek eller kärlek som den borde vara finns i de relationer människan kallar nära relationer, relationer som berör. Parrelationen och moderskapsrelationen är båda relationer som går under detta kriterium och relationen människan har till Gud borde också finnas här. Alla relationer behöver inte vara symmetriska för att det ska finnas kärlek. Moderskapsrelationen talar om en relation som är nödvändigt asymmetrisk, men ömsesidig och sårbar. Asymmetrin behöver inte handla om makt och utsatthet, för då är det inte längre kärlek. Gränserna är subtila men otroligt viktiga. I den troendes förståelse av kärleken kan människans relation med Gud ställas i ett annat ljus. Gud kan också vara sårbar i sin kärlek till människan, men detta är en ömsesidig sårbarhet grundad i positiv heteronomi. Det är den faktiska relationen som är viktig bärare av erfarenheter av kärleken och som kan lära människan mycket i sina olika relationer som genererar kärleksfulla handlingar. Människan älskar olika i olika relationer och alla individer och relationer är unika. Hon ska eller kan inte veta allt om sig själv, sin partner, sina barn eller Gud; det som är annorlunda måste få finnas och respekteras. Alla kärleksrelationer måste få finnas med i talet om kärleken, de är bärare av erfarenheter av kärleken och dessa kan bli goda handlingar och den troende vill det Gud vill,

och Gud vill att människan ska älska och älskas. Det är i mötet som kärleken bor, den troende måste försöka skapa en kontext där kärleken kan växa och detta gör hon bäst i goda och kärleksfulla relationer.

Litteratur och källförteckning

- Bexell, Göran. Grenholm, Carl-Henric. (2000). *Teologisk etik – en introduktion*. Borås: Verbum.
- Bibeln. Bibelkommissionens översättning. (1999). Örebro: Libris.
- Brümmer, Vincent. (1993). *The model of love*. USA: Cambridge University press.
- Eriksson et al. (2004). *Öppningar – Möten med bibeln*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Eriksson, Ann-Louise. (2004). *Genusperspektiv på teologi*. Kalmar: Lenanders Grafiska AB.
- Grenholm, Cristina. (2005). *Moderskap och kärlek – Schabloner och tankeutrymme i feministteologisk livsåskådningsreflektion*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Heberlein, Ann. (2004). *Den sexuella människan – etiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Jackelén, Antje. (2011). *Gud är större: Ett herdabrev för vår tid*. Malmö: Arcus förlag.
- Jeanrond, Werner G. (2010). *Kärlekens teolog*. Stockholm: Verbum.
- Jeanrond, Werner G. (2009). Kärlekens praxis – Utmaningar i vår samtid. Gustafsson Lundberg, Johanna (red.). Lindfelt, Mikael (red.). *Kärlekens förändrade landskap – teologi om samlevnad*. 221-243. Mölnlycke: Verbum.
- Jeanrond, Werner G. (2001). *Gudstro – teologiska reflektioner II*. Malmö: Arcus förlag.
- Jeanrond, Werner G. (1998). *Guds närvaro – teologiska reflektioner I*. Malmö: Arcus förlag.
- Karlstads Universitet. *Forskning. Forskningsdatabasen*. Hämtad från Karlstads Universitets hemsida. http://www.kau.se/forskning/forskrdb?to_do=show_researcher&id=1206 Uppdaterad: den 13 februari 2011. Hämtad 2012-12-01
- Nygren, Anders. (1947). *Den kristna kärlekstanken genom tiderna – eros och agape*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- Svenska Kyrkan. *Om oss. Organisation. Kyrkokansliet i Uppsala*. Hämtad från Svenska Kyrkans hemsida. <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=664825> Hämtad 2013-01-16
- Uppsala Universitet. *Teologiska fakulteten. Teologie hedersdoktorer*. Hämtad från Uppsala Universitets hemsida. <http://katalog.uu.se/orgInfo/?orgId=X13:2> Uppdaterad: den 28 september 2012. Hämtad 2012-12-01
- Wikipedia. *Werner Jeanrond*. Hämtad från Wikipedias hemsida. http://en.wikipedia.org/wiki/Werner_Jeanrond Uppdaterad: den 8 januari 2013. Hämtad 2013-01-16
- Wingren, Gustaf. (1971). *Etik och kristen tro*. Lund: Bröderna Ekstrands Tryckeri AB.